

Nationella identiteter i det återförenade Tyskland

En studie om hur fyrtio års separation av den tyska nationen
i BRD och DDR har påverkat den tyska identiteten

Paul Schmidtbauer
781212-9331

Abstract (magisteruppsats, 61-80p)

This paper is concerned with the national sentiments in the Federal State of Germany, regarding the east- and west-German cleavages, since the unification of the country in 1990. The point of departure is the nationalistic theory crafted together by the scholar Anthony David Smith, which implies an ethno-symbolistic perspective on the dynamics of nations. The main question in the paper is to which extent you can consider the East- and West Germans to be a unity, considering the past and the forty-year-division. For this reason the author basically uses two different sources: scientific books and the German journal *Der Spiegel*.

Founded on Smith's theory, the study contains a broad explanation for national identities in contemporary states, which ranges from pre-modern times, when the ethnic communities were created, to the national world of today.

The discontinuity of the German case, represented by the separation 1949-90 of the German nation into two entirely different societies, makes it possible to draw conclusions about which factor that has the pivotal impact on national identities.

The result turns out to be that the national historical core-values and symbols of the current German state and nation are more profound than the splitting national sentiments. Thus the German nation is likely to recover from its Cold War break-up.

Keywords: German unification, A. D. Smith, Nation and nationalism, National identity, Der Spiegel

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	3
1.1 Syfte och frågeställning.....	4
1.2 Metod och material.....	5
1.3 Disposition.....	6
2. Teoretiskt ramverk: A. D. Smiths etno – symbolistiska perspektiv.....	7
2.1 Etnicitet.....	8
2.1.1 Etnisk gemenskap, kärna och utvaldhed.....	9
2.1.2 Lateral och vertikal etnisk gemenskap – två vägar till modern nation.....	10
2.2 Nation och nationalism.....	11
2.2.1 Nationalism.....	12
2.2.2 Nation och nationell identitet.....	14
2.2.3 Nationalism och samhällsekonomi.....	15
3. Tyskland fram till återföreningen.....	17
3.1 Tiden fram till 1945.....	17
3.1.1 Tysk etnisk gemenskap.....	18
3.1.2 Skapandet av den tyska nationalstaten.....	19
3.1.3 Det förenade Tyskland.....	20
3.2 Tyska nationen delad i två stater.....	22
3.2.1 Nationell identitet i Östtyskland med kollektivet som grund.....	23
3.2.2 Nationell identitet i Västtyskland med individen som grund.....	24
4. Tyskland efter återföreningen.....	26
4.1 Ekonomiska aspekter efter återföreningen.....	27
4.1.1 Ekonomiska baksidor som följd av återföreningspolitiken.....	27
4.1.2 Ekonomiska framsteg som har skett sedan återföreningen.....	28
4.2 Ostalgi.....	29
4.3 Den nationella gemenskapens kvarvarande splittring i öst – väst.....	30
4.4 Den nationella gemenskapens sammanhållande särdrag och symboler.....	32
4.5 Mångtydig bild av tysk nationalism.....	33
5. Avslutande diskussion och slutsatser.....	35
6. Referenser.....	38
 Bilaga: Tysklands geografiska förändringar 1871-1945.....	41

1. Inledning

Den politiska indelningen av världen, i form av nationalstatliga enheter, som det senaste århundradet varit påfallande, har inte alltid funnits. Historien har uppvisat skiftande samhällsorganisationer under olika epoker, men den nationalistiska är den för vår tid talande. Antagligen kommer den nationalistiska eran i framtiden att övergå i en annan postnationell, med andra strukturer och lojaliteter. Denna övergång kommer dock att dröja ytterligare en bra bit in i framtiden.

De tecken på globalisering, som idag går att identifiera, kommer således att komplettera den nationella bilden och i vissa fall undergräva denna, men inte helt ersätta de existerande nationella uppfattningarna.

Under den nationalistiska eran har antalet stater mångdubblats och fortfarande får man räkna med att fler kan komma att uppstå. Samtidigt som nya stater bildats, har andra uppslukats och försvunnit från den politiska kartan.

I den förestående uppsatsen kommer staten (förbundsrepubliken) Tyskland (BRD), som nyligen upplevt en övergripande politisk och ekonomisk omvandling, att hamna i fokus. Fundamentalt är att det forna Östtyskland (DDR) inkorporerats i BRD och blivit en del av dagens Tyskland.

Återföreningen av Öst- och Västtyskland, som skedde 1990, inträffade på ett sätt som få hade kunnat förutspå. De forna statsbildningarna blev återigen ett, efter den fyrtioåriga fysiska, politiska och ekonomiska delningen av den tyska nationen. Dessa händelser var tätt förknippade med det politiska spelet och maktkampen mellan stormakterna, Sovjetunionen och USA, under det kalla kriget. Storpolitiken mellan kalla krigets kombattanter nådde ett symboliskt avgörande i samband med först Berlinmurens fall och sedan det snabba återförenandet av den delade tyska nationen.

Precis som att det blev uppenbart att Sovjetunionen var slagen, visade det sig att den Östtyska staten inte hade mycket kraft för att värja sig mot den Västtyska ideologin och de intressen, som förborgades i denna. Liberalismens och marknadsekonomins seger över kommunismen och planekonomin var ett faktum och ur detta steg en eufori på flera håll i världen, som tveklöst nådde en kulmen i det återförenade Tyskland. Ingen kunde undgå bilderna på östtyskar, som först ”befriades” från isoleringen genom murens fall och som därefter, efter eget tycke, med sina Trabanter kunde åka på köpfest i det tidigare förbjudna Västtyskland.

Euforin omedelbart efter återföreningen fann inga gränser, men relativt snart, redan några år senare, då praktiska frågor och detaljer kring den nya staten skulle lösas, infann sig skepticism och missnöje.

Effekterna av återföreningen började kännas av hos både forna östtyskar och västtyskar och båda sidor hade anledning att ifrågasätta den nya vardagen, som en enad ”nation”. Stereotyper och fördomar av respektive sida växte fram, som till exempel att östtyskar var lata och naiva, medan västtyskar var giriga och arroganta.

En drastisk sammanfattning av återföreningens konsekvenser bjuder Theo Sommers på i en intervju, där han med distans till förloppet påpekar följande: ”As

a result of reunification, Germany has gained weight but lost strength.” (www.loc.gov/loc/lcib/9711/sommer.html)

Vad Sommers syftar på är, att det nya Tyskland expanderade till antalet invånare och till ytan, men att statsfinanserna, som i Västtyskland varit starka, förbytts till grova budgetunderskott. Detta var en följd av de politiska och ekonomiska beslut, som tagits, alltsedan murens fall.

Direkt eller indirekt ledde besluten, som starkt präglades av ”västliga” idéer, till att den östtyska ekonomin urholkades och blev beroende av massiva subventioner från västtyskt håll.

För folkets del innebar detta bland annat att arbetslösheten i Östtyskland lavinartat ökade, medan skattebördan för invånarna i Västtyskland blev tyngre.

Även om mycket var positivt efter återföreningen fanns alltså grund till missnöje, som på ett eller annat sätt hade med levnadsstandarden att göra. Förutom den materiella aspekten, visade det sig också snart att de forna öst- och västtyskarna generellt hade olika tankesätt och uppfattning om livet. Det rådde tydliga kulturella skillnader beträffande till exempel socialt leverne, som innebar att väst- och östtyskar inte alltid drog jämt. Denna klyfta beskrevs, som en mental mur, för att göra en parallell till den fallna fysiska Berlinmuren.

Successivt har den materiella standarden mellan det forna Östtyskland och Västtyskland jämnats ut, även om det återstår en hel del för att kunna tala om ett ekonomiskt homogent Tyskland.

Den mentala klyftan är emellertid inte lika lätt att mäta förändringen på, men i allra högsta grad relevant för att kunna uttala sig om tillståndet i Tyskland, beträffande stat och nation.

Var står Tyskland idag, femton år efter de omvälvande händelserna? Går det att urskilja det fyrtioåriga delade arvet? Denna studie skall försöka besvara dessa och andra frågor, med hänseende på nationell identitet, nation och stat.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna text är att undersöka den tyska nationella identiteten, i ett perspektiv som avser relationen mellan öst- och västtyskar och huruvida dessa grupper kan betraktas som ett folk. Jag har tagit hänsyn till de epoker, som präglat landets historia, i synnerhet de senaste dryga hundra åren och bestämt mig för att urskilja tre epoker, som är väsentliga beträffande uppsatsens syfte:

- tiden fram till Tysklands delning i Öst- och Västtyskland
- Tyskland delat i två stater
- tiden efter återföreningen 1990.

Den första epoken följer skapelsen av den tyska nationen och staten och mynnar ut i en jämförelsevis stark tysk nationell identitet, med uttalade traditioner och symboler (syftar inte på andra världskriget!). Den andra epoken innebär en abrupt delning av en relativt homogen tysk nation, som under fyrtio år skulle komma att präglas av diametralt motsatta ideologier. Den tredje och sista epoken beträffar återföreningen av den tyska nationen och i vilken mån det går att tala om en gemensam tysk nationell identitet.

Det intressanta i fallet Tyskland är hur diskontinuiteten av nationsskapandet har påverkat den nationella identiteten. Därav har jag valt följande frågeställning:

I vilken grad går det att tala om en gemensam tysk nation idag, beträffande öst- och västtysk splittring?

Så som det uttrycks i frågeställningen, är ämnet för studien tysk nationell identitet, inom ramen för den öst- och västtyska dynamiken. Detta innebär att en avgränsning har gjorts, som utelämnar ett antal synsätt på identitetsskapande, som inte direkt passar in i sammanhanget, men som jag är medveten om kan vara av stort intresse vid andra liknande studier.

Frågeställningens karaktär är empirisk och har för avsikt att styra uppsatsen i objektiv riktning, med väl avvägda slutsatser som följd. Fullständig objektivitet går naturligtvis inte att uppnå. För att läsaren lättare skall kunna ta ställning till texten bör det nämnas att jag har ett flertal personliga upplevelser relaterade till öst- västfrågan i Tyskland, att kontakterna varit med både öst- och västtyskar och att de framförallt har ägt rum i Berlin.

1.2 Metod och material

Uppsatsen motsvarar en kvalitativ fallstudie av Tyskland inom de ramar, som beskrivits ovan. Intresset för ämnet väcktes av ett privat engagemang tillsammans med uppgifter om att det tidigare gjorts få liknande studier vid Lunds universitet.

Teorin är avsedd att ligga till grund för analysen av det empiriska materialet snarare än att handla om teoriprovning. Den skall förtydliga och strukturera de empiriska händelseförloppen och sambanden. Teorin som presenteras i nästa kapitel bygger på Anthony David Smiths perspektiv på identitet, nation och nationalism. Den övervägande delen av källorna är av sekundär art, det vill säga böcker och tidskrifter.

Beträffande tidskriftkällan, har jag utgått från den tyska veckotidskriften, *Der Spiegel* "das Deutsche Nachrichten-Magazin", eftersom det är en solid och populär tidskrift. Motivet till att komplettera boken med *Der Spiegel* är att få färskare redogörelser, som dessutom ger läsaren en allmänt tysk och mer relevant bild av sakernas förhållanden, nära händelsernas centrum. *Der Spiegel*'s artiklar har i vissa fall varit uppbyggda kring breda enkätundersökningar, som har varit möjliga att omsätta i denna studies miljö, där egna slutsatser har dragits. På så vis har vissa primärkällor hämtats från *Der Spiegel*.

Der Spiegel grundades 1947 av Rudolf Augstein med bland annat *Time Magazine* som förebild. Trots sin död 2002 står Augstein fortfarande som tidskriftens utgivare. Redan från början strävade *Der Spiegel* efter att göra undersökande reportage, som bygger på grundlig information och gedigna efterforskningar. Många reportage skrivs i grupper, snarare än av enskilda journalister och faktagranskas separat.

I det västtyska, sedermera tyska medielandskapet framstod *Der Spiegel* länge som något mer vänster än höger, jämfört med till exempel mediemogulen Axel Springers tidningar, som förutom en klar högervändning, inledningsvis också gav läsarna en ytligare och mer oseriös information. Springers flaggskepp *Bild-Zeitung* är här det tydligaste exemplet.

På senare tid, sedan Augsteins bortgång, har emellertid en viss kritik mot *Der Spiegel* uppstått. Kritiken bottnar i att Augsteins tradition av saklig journalistik möjligen har naggats i kanten. Den politiska hållningen har enligt vissa dessutom ibland gjort närmanden med neoliberala värderingar. I valkampen 2005 ansågs

bland annat att högerkoalitionens ledare Angela Merkel porträtterades förmånligare än det röd-gröna blocket.

Der Spiegel har en upplaga på drygt 1.1 miljoner exemplar och uppskattningsvis sex miljoner läsare, vilket placerar tidskriften i topp bland tyska tidningar efter Springerkoncernens *Bild am Sonntag*, som har en upplaga på två miljoner exemplar. Värt att nämna i detta sammanhang är att den bland östtyskar populära tidningen *Super Illu* har en upplaga på 600 000 exemplar.

Bland Der Spiegels närmare 200 sidor är tonvikten tysk politik och samhällsliv. Ekonomi, vetenskap, kultur och sport tillhör också innehållet. Dessutom ges utrymme åt omfattande omvärldsanalyser och specialreportage.

Trots att Der Spiegel främst behandlar tyska teman, finns det en läsekrets i 170 länder. (www.pz-online.de)

1.3 Disposition

Dispositionen av uppsatsen är uppdelad i en teoridel och två analysdelar, som avrundas i en avslutande diskussion med slutsatser.

Teoridelen presenterar det teoretiska ramverket, som behandlar Anthony David Smiths etno-symbolistiska perspektiv, beträffande nationell identitet och nationalism. Därefter följer den empiriska avdelningen, som alltså består av två analysdelar. I den första analysdelen bearbetas de två epoker, som föregick Tysklands återförening 1990. Analysen har här till uppgift att särskåda den historiska bakgrunden till tysk nationell identitet, som kan kopplas samman med Smiths teori angående etnicitet och symbolism. Huvudpunkterna blir dels tysk nationalism och kultur, dels de politiska systemen i före detta Öst- och Västtyskland och vilka efterverkningar dessa skeden har haft på den tyska nationen.

Den andra analysdelen belyser återföreningens dimensioner och projicerar mekanismerna bakom det nationella identitetsskapandet i Tyskland, de senaste femton åren. Olika faktorer, som kan anses relevanta för nationsbyggandet i Tyskland, kommer att ventileras. Dessutom återges skiftande röster från den västra och östra landsändan, för att ge en bild av hur synen på den egna nationen ser ut och hur skillnaden mellan östtysk och västtysk uppfattas sedan återföreningen. Detta avsnitt hämtar mycket material från tre årgångar av *Der Spiegel*, nämligen 1995, 2000 och 2005.

Avsikten med den andra analysdelen är att den skall anknyta till Smiths modernistiska och konstruktivistiska teoridelar.

I den avslutande diskussionen vägs analysresultaten samman och förhoppningsvis går det att åtminstone klarlägga tyska nationens strapatser och konsekvenserna därav, för att våga sig på en prognos om framtiden.

2. Teoretiskt ramverk: A. D. Smiths etno-symbolistiska perspektiv

Föga överraskande, är antalet auktoriteter inom området nationalism och identitet åtskilliga, med tanke på i hur hög grad dessa ämnen angår mänskligheten. Människans identitet utgör själva kärnan för det mänskliga handlandet och beroende på hur identiteten förändras, förändras agerandet. I nära anslutning till identitetsbegreppet står begreppen nationalism och nation, vilka på flera sätt förekommer i den dagliga diskursen. Alla tre begreppen är så vanligt förekommande i dagens samhälle, att betydelsen av dem tenderar att dra i olika riktningar. Detta gäller även den vetenskapliga debatten, som omges av en uppsjö av olika teorier inom det givna fältet. (Özkirimli 2000 s. 57f)

För att ha en solid teoretisk grund som inte är alltför fragmenterad har jag därför valt att utgå från ett nationalistiskt perspektiv, som går att tillskriva en person, Anthony David Smith. Smiths nationalistiska perspektiv tillhör det paradigm som i den vetenskapliga litteraturen omnämns som etno-symbolistiskt.

Smith och det etno-symbolistiska paradigmet befinner sig mellan två andra huvudsakliga nationalistiska paradigmen, vilka är primordialism och modernism. Därutöver finns det postmoderna paradigmet, som är relativt löst sammansatt med många dimensioner, som anlägger alternativa synsätt på nation, stat och nationell identitet. Postmodernister undersöker ofta globaliseringens effekter såsom fragmentering av nationalstaten och hybridisering av medborgarens identitet. Enligt många postmodernister är den nationalistiska eran ett kort mellanspel i historien. (Smith 1998 s. 224)

Primordialism är det äldsta paradigmet, med ett grundkoncept som betraktar nationen som något evigt och organiskt. Nationen har alltid varit den viktigaste aktören i historien och är en förlängning av släkt- och blodsband. Detta innebär att alla nationer har sina speciella givna karaktäristika, kulturella liksom etniska. Primordialismens bidrag till nationalismforskningen ligger i paradigmets betoning av kopplingen mellan bland annat etnicitet, språk, religion och kollektiv nationalkänsla och uppmärksammar hur primordiala företeelser kan skapa starka känslor av kollektiv tillhörighet.

Som reaktion på primordialismen uppstod det modernistiska paradigmet. Bland annat förkastar modernister att nationer är uråldriga och naturbestämda. Istället är nationer relativt nya och moderna fenomen, som i många fall saknar etniska och kulturella rötter. Nationer ses av modernister som konstruerade, föreställda och instrumentellt styrda, där politiska och sociala faktorer spelar störst roller. Nationalstater är ett resultat av moderniseringsprocessen de senaste tvåhundra åren och modernisternas förklaring av nationer lägger fokus på samhällelig och social dynamik mellan bland annat stat, byråkrati och medborgare, eliter och kollektiv.

Mellan det primordiala och moderna paradigmet hamnar följaktligen det etno-symbolistiska paradigmet, som betraktar etniskt ursprung och kultur som sammanlänkat med nation och stat. Typiskt för etno-symbolister är att de

understryker att nationer inte enbart är moderna fenomen och att man bör ta hänsyn till nationers etniska förflutna. (Özkirimli 2000 s. 167f)

Precis som alla andra teorier har även den etno-symbolistiska teorin för- och nackdelar och i den vetenskapliga debatten brukar ett par sidor av etno-symbolismen framhävas som olämpliga av övriga paradig. Till exempel kan etno-symbolismen framstå som förvirrande angående begrepp och definitioner som används. Gränsdragningarna mellan nation och etnisk gemenskap kan exempelvis vara svävande och skillnaden mellan tidigare etniska gemenskaper och moderna nationer kan i den etno-symbolistiska begreppsvärlden förefalla mindre än vad som är skäligt. Ett annat negativt drag hos det etno-symbolistiska perspektivet kan vara att den etniska identitetens fortlevande övervärderas och att det historiska etniska och kulturella materialets användbarhet i form av minnen, symboler och traditioner vid nationsskapande egentligen inte är så stor. Slutligen rör en del kritik att den nationella identiteten får en alltför självklar plats inom etno-symbolismen, eftersom identiteter beror på kontexten och att den nationella identiteten endast är en av många tänkbara, beroende på vilken tid och vilket samhälle som åsyftas. (Özkirimli 2000 s. 183ff)

Kritiken av det etno-symbolistiska perspektivet är relativt befogad och jag kan sluta upp kring mycket av den. Dock har Smiths teori många starka sidor också, till exempel i förklaringen av vilken roll historiska symboler spelar i moderna nationer och kopplingen mellan ursprung och moderna samhällen. Det är min förhoppning att det inte skall råda några tvivel i den här studien om Smiths ståndpunkt och uppfattning angående nationalism, nation och nationell identitet efter genomgången av hans teori i detta kapitel.

Underlaget till presentationen av Smiths etno-symbolistiska perspektiv är hämtat från ett antal av hans böcker publicerade i synnerhet på 1990-talet, men även på 80- och 70-talet. Genomgående för samtliga böcker är att Smith konsekvent håller fast vid sitt huvudsakliga tema om etniska gemenskaper och nationer. Exempelvis är uppfattningen om nationalistiska rörelser och laterala och vertikala etniska gemenskaper slående lika i publikationer från både 1970-, 80- och 90-talet. Det mesta av hans teori som han använder idag befastes således redan i hans tidigare publikationer.

Smith konstaterar, att det vetenskapliga studiet av nationer och nationalism i synnerhet kretsar kring tre stycken motsatspar:

- nationens essens i motsats till dess konstruerade egenskaper
- nationens antika sidor i kontrast till dess moderna utseende
- nationalismens kulturella fundament som motsättning till dess instrumentella form i främjandet av politiska mål. (Smith 1998 s. 170)

I detta kapitel presenteras fundamentala delar av Smiths teoretiska perspektiv på identitet och nationalism, som fungerar som struktur och appliceras på den empiri, som ligger till grund för uppsatsen. Det efterföljande analyserande kapitlet ägnas åt att sammanväva och dra paralleller mellan teorin och empirin.

2.1 Etnicitet

Inom Smiths nationalistiska perspektiv ryms flera aspekter, som alla på något sätt berör de tre motsatsförhållanden, som Smith identifierat. En sådan aspekt är

nationens och de moderna staternas etniska karaktär, som Smith på ett tydligt sätt framhåller som värt att understryka och som upptar en stor del av hans texter kring nationalism och identitet.

För Smith har nämligen dagens moderna samhälle fått uppleva en återuppståndelse av nationalistiska fenomen, som tar etnisk gestaltning. För att förstå detta uppsving av nationalism och de politiska krafter, som är sammankopplade med fenomenet, måste källan till dagens moderna nationer spåras tillbaka till en förmodern etnisk identitet och gemenskap.

Smiths etniska koncept innehåller dels en beskrivning av hur den etniska gemenskapen har uppstått och dels hur utvecklingen från etnisk gemenskap till nationalstat har gått till.

Vägen från det etniska stadiet till en nation har kunnat ske på ett par olika sätt, som utgår från vad Smith kallar *lateral* och *vertikal* etnisk gemenskap (*ethnie*). (Smith 1995 s. 58)

2.1.1 Etnisk gemenskap, kärna och utvaldhet

De etniska spåren hos de moderna nationerna och den etniska gruppens överlevnad genom historien, är inte enbart beroende av politisk autonomi, eget hemland och språk, utan i stor utsträckning beroende av sociala och psykologiska faktorer. Detta innebär, enligt Smith, att vi är tvungna att lägga vikt vid den etniska överlevnadens subjektiva element, såsom etniska minnen, värden, symboler, myter och traditioner. Dessa element är i första hand odlade och styrda av medlemmar ur den etniska gruppen, exempelvis intellektuella, aristokrati eller prästerskap, som är drivna att utveckla den kollektiva gemenskapens särställning. Den etniska gruppens medlemmar måste fås att känna sig som en del av en "storfamilj", men också att deras historiska gemenskap är unik, bestående av oersättliga kulturella värden, som måste försvaras mot inre korruption och yttre påverkan.

Myterna om ett gemensamt historiskt förflutet och minnen om fornstora dagar kan förena och inspirera den etniska gruppens medlemmar över generationer, men vad som är ännu viktigare för den etniska överlevnaden är att odla myten om den etniska utvaldheten, att vara ett utvalt folk.

Myten om etnisk utvaldhet skall inte likställas med ren etnocentrism. En myt om etnisk utvaldhet kräver mer, så till vida att det, för gruppen, inte räcker med att se sig själva som moralens väktare, utan gruppens medlemmar måste också leva upp till den moral och kod, som förespeglas. (Smith 1996 s. 189f)

Mer konkret tillåter sig Smith att lista sex väsentliga attribut en etnisk grupp bör ha: ett kollektivt erkänt namn; en myt om ett gemensamt förflutet; delade historiska minnen; ett eller flera olika inslag av gemensam kultur; en sammankoppling med ett särskilt hemland; solidaritet med utmärkande delar av befolkningen. Ju mer av dessa attribut en given befolkning uppvisar, desto närmare idealet av en etnisk grupp (*ethnie*) står den. (Smith 1991 s. 21)

Även om Smith framhåller den etniska gemenskapen och dess kännetecken, som relativt klara, stöter hans resonemang samman med vad han kallar den centrala paradoxen beträffande etnicitet; konflikten mellan förändring och varaktighet.

Religion, kulturellt lånande, populärt deltagande, myter om etnisk utvaldhet, hemland och autonomi är alla mekanismer som främjar etnisk överlevnad, trots att de i sig själva är föränderliga.

I den förmoderna etniska gemenskapen är det gruppens ”lärd”, präster, skrivare och barder, som vidmakthåller den etniska karaktären, genom återanpassning, återberättande och kodifiering av traditioner. Den lärda samhällsklassen är ofta välorganiserad och deras tro och övertygelser manifesteras i ståtliga byggnader, tempel och kyrkor, som skapar ett nätverk för socialisering av den etniska gruppens befolkning.

Vid sidan om de förhistoriska och medeltida etniska gruppernas politiska och legala institutioner utgjorde det religiösa och mytologiska nätverket en maktfaktor, som influerade stora delar av samhället. Enligt Smith är det detta nätverk och dess förenande funktioner, som gradvis skapade det, som han kallar, etniska kärnor. (Smith 1991 s. 37f)

De etniska kärnorna ligger till grund för stater och kungariket, vilka kan anses ha haft en distinkt kultur av seder och bruk och vars befolkning har kunnat peka på ett gemensamt ursprung, även om inte alla ur befolkningen tillhörde den etniska dominerande kärngemenskapen. Franker, saxare, skottar och lombarder hör till sådana typiska etniska kärnor. En lokalisering av sådana etniska kärnor upplyser om eventuellt efterföljande nationers form och karaktär, eftersom det enligt Smith, ofta är kring etniska kärnor som nationer bildas. Detta gäller även om många av dagens stater och nationer är multietniska. Flertalet av nationerna har nämligen i det första skedet formats kring en etnisk kärna, som stegvis har annekterat eller attraherat andra etniska grupper eller etniska fragment till staten, som är grundad på den etniska kärnans fundament, som också gett staten dess namn och kulturella karaktär. (Smith 1991 s. 39)

2.1.2 Lateral och vertikal etnisk gemenskap - två vägar till modern nation

I Smiths ögon går det att spåra källan till dagens moderna stater och nationer till två olika sorters strukturer hos förmoderna etniska gemenskaper och grupper. Den ena strukturen i den etniska gruppen kallar han *lateral* och den andra *vertikal*.

Lateral etnisk gemenskap grundade sig på en samhällsstruktur, där det var samhällets sociala och ekonomiska toppskikt som upprätthöll de etniska värdena och symbolerna. Med andra ord var det aristokratin, byråkraterna och andra socialt uppsatta, som slog vakt om den etniska gemenskapen och satte villkoren.

Den laterala gemenskapen saknade således ett socialt djup hos befolkningen, men var geografiskt utspridd, med nära kontakter med andra angränsande lateralt beskaffade etniska grupper.

Den vertikala etniska gemenskapen var till skillnad från den laterala, mera kompakt och populär bland samtliga sociala skikt. Gemenskapen var underbyggd av en distinkt historisk kultur, som förenade de sociala skikten kring gemensamma värden och traditioner. Gemenskapens intensitet innebar också att acceptansen för tillträde till gruppen var lägre och mer exkluderande. (Smith 1995 s. 59)

Den laterala gruppens övre sociala skikt, hade intresse av en starkare statsapparat för att bland annat främja sin krigföring med andra grupper. Detta fick till följd att fler samhällsklasser och andra minoritetsgrupper i perifera regioner, successivt involverades i den etniska kärnans förehavanden och därmed den dominerande etniska kulturen. England, Frankrike, Spanien och Sverige är stater, som enligt Smith, har utvecklats ur en lateral etnisk kärna, som alltså skedde

direkt genom uppbyggnaden av en ökande byråkratisk statsorganisation. Det var nämligen statsapparaten och dess byråkratiska uppgifter beträffande bland annat krigs- och skatteväsen, administration, lag och ordning, som möjliggjorde regleringen och spridandet av värden, symboler, myter, traditioner och minnen, vilka skapade den dominerande, aristokratiska, etniska kärnans kulturella arv. Den aristokratiska, etniska staten definierade således en relativt bred identitet för befolkningen, som i vissa frågor uppnåddes genom anpassning efter perifera gruppers influenser. Huvuddragen av skapandet av den moderna nationen, med utgångspunkt i den laterala etniska kärnan, är att nationen sprang ut ur statliga politiska förehavanden och intressen, ledda av överklassen. (Smith 1991 s. 55, 57)

Resultatet av denna byråkratiska nationella utveckling har varit en medborgarrättslig (civic) typ av nationell identitet, präglad av territoriell nationalism. (Smith 1998 s. 194)

Istället för överklassen, har intelligentsian fått en ledande roll i utvecklingen av den vertikala etniska gruppen, till en nation. Här har det handlat om en drivkraft efter att finna ett etniskt förflutet, som kan överensstämma med en modern nation. Det vill säga ett medvetet skapande av nationen. Detta har inneburit en strävan efter att återskapa myter, traditioner och symboler från ett tidigare "gyllene" historiskt skede, som i synnerhet återfinns bland de lägre samhällsklassernas levande minnen. I denna sortens nationsprocess är det endast sådant som förefaller genuint och kan betraktas som "vårt", som kan användas vid formandet av den nationella identiteten. Själva nationella identiteten kräver i sig ett underhåll av den ursprungliga etniska gruppens historia, språk och kultur, och förutsätter följaktligen en mobilisering av allt tänkbart folkligt åt folket.

Nationer som stammar från ett vertikalt etniskt förlopp, kännetecknas ofta av "etniska" föreställningar och genealogisk nationalism. Dock är nationen, som i till exempel Tysklands fall, också här samtidigt definierad i territoriella och politiska termer, med acceptans för minoriteter, om än i något mindre utsträckning än i det laterala fallet. (Smith 1998 s. 194)

2.2 Nation och nationalism

Centralt för Smith är hur dagens moderna stater och nationer vittnar om ett historiskt förflutet, och att man inte kan förbise förklaringsvärdet i det etniska ursprunget för hur nationer bildas.

Som vi har sett, var det hos de förmoderna etniska gemenskaperna vanligt med ett religiöst betingat kitt, ofta ombesörjt av andliga ledare, som skapade grogrunden för en etnisk kärna och kultur. Vägen från en etnisk dominerande kultur till en modernt fungerande nation, utgick, enligt Smith, framförallt från antingen en lateral och aristokratisk etnisk gemenskap, eller från en vertikal och mera folkligt rotad etnisk gemenskap. Den laterala vägen omsattes i en statssponsrad och byråkratisk nationsbildande process, medan den vertikala tog sig mera intellektuella och kulturella uttryck, med medvetna anspelningar på etnisk härkomst.

Under 1800-talets lopp började nationalisterna från båda grupperna att ta den moderna nationen för given och se den som en väl fungerande organisationsform, vars rötter återfanns i ett etniskt förflutet, för den stundande industrialiseringen. (Smith 1991 s.69)

I följande avdelning fullföljer vi Smiths teorier kring nationalism och nationell identitet, sett i ett mer modernt perspektiv. Fenomenet nationalism utvecklas och

ansluts till Smiths syn på nationell identitet och om det eventuellt finns någon koppling mellan dessa fenomen och samhällsekonomiska.

2.2.1 Nationalism

Smith definierar nationalism på följande sätt: ”...as an ideological movement for the attainment and maintenance of self-government and independence on behalf of a group, some of whose members conceive it to constitute an actual or potential “nation”. (Smith 1998 s. 73)

Nationalismens ideologiska grundstomme vilar, enligt Smith, på följande antaganden:

- världen är indelad i nationer, som alla är individuella, med egen historia och öde
- nationen är källan till all politisk och social strävan, och lojaliteten till nationen är starkare än alla andra sympatier
- alla människor måste identifiera sig med en nation för att vara fria och kunna förverkliga sig själva
- nationer måste vara fria och säkra för att fred och rättvisa skall kunna existera i världen.

Som det framgår av ovanstående definition och antaganden, anser Smith att nationalism är en ideologi av nationen, inte av staten, och att det därmed inte är nödvändigt för en nation att äga en egen suverän stat. Nationer kan alltså existera utan eget suveränt territorium. (Smith 1991 s. 74)

Förutom att vara en ideologi är nationalism dessutom en rörelse, som oftast återfinns hos minoritetsgrupper, som eftersträvar erkännande och status som nation. Nationen, förväntas uppnå tre ideala förhållanden: autonomi och självbestämmande, vilket alltså inte alltid innebär rätten till en suverän stat; solidaritet och broderskap inom ett för gruppen rättmätigt territorium; och en distinkt och gärna unik kultur och historia för gruppen ifråga. (Smith 1976 s. 2)

Förutsättningarna för hur lyckosam en nationalistisk rörelse är, beror i sin tur på följande aspekter:

- ramverk
- bas
- bärare.

Ramverket innebär att det, utan svårigheter, skall gå att identifiera ett enskilt territorium för den gällande gruppen, och att det dessutom skall finnas en politisk auktoritet och byråkrati, som kan jämna ut och homogenisera befolkningen.

Basen bygger på en myt och ett gemensamt ursprung och historia, medan den nationalistiska rörelsens bärare utgörs av en intelligentsia, som är kompetent att entusiasmera andra sociala klasser i nationens tecken. Dessa aspekter kan vara mer eller mindre uppfyllda. Till exempel har en territoriell nationalism starka ramverk, men svag etnisk bas och dåligt socialt stöd. Raka motsatsen gäller etnisk nationalism, som bättre fyller kraven för kulturell bas än politiska ramverk. Den optimala situationen för en stark nationalistisk rörelse måste inte, enligt Smith, vara en total balans i relationen mellan de givna faktorerna. (Smith 1976 s. 9)

Smith är förvisso av den uppfattningen att nationalism är både en ideologi och en social rörelse, och att nationalism har hjälpt till att skapa nationer, varav många har uppstått på senare tid. Nationalism som ideologi och begrepp är inte äldre än från sent 1700-tal och därmed relativt modern. Trots de moderna inslagen, är nationalism och nationer dock inte mer ”påhittade” än andra sorters kulturer och sociala organisationer och för att förstå nationalismens genomslag i det moderna samhället, måste man gå tillbaka i historien och tolka de motiv och ideal som fanns då. Nationalism kan nämligen betraktas som en form av kultur, likaväl som politisk ideologi och social rörelse, eftersom dess avtryck står att finna på flera samhällsliga plan samtidigt. Nationalism kan mera bestämt ses som en politisk ideologi, med en kulturell doktrin i sin kärna. (Smith 1991 s.71, 74)

Ett samhällsligt plan, som nationalism återfinns på, är det politiska. I detta sammanhang är nationalism, som ideologi, en doktrin, som i synnerhet reglerar och legitimerar globala relationer mellan stater.

Ett annat plan gäller ekonomi, som för nationalisterna är sammanhängande med upprätthållande av autonomi och självförsörjning och därmed innebär en strävan efter maximal kontroll över territoriet och dess resurser.

Ett tredje plan utgör nationalismens sociala manifestationer, som handlar om att främja en nationell enhet genom mobilisering och socialisering av folket. Medborgarskapets jämlika budskap och folkets deltagande i samhällslivet skall gynna nationen och ena den i en anda av nationell solidaritet.

På det bredaste planet måste nationalism ses som en historisk kultur och medborgarlig utbildning, som överlappar och ersätter tidigare former av religiös kultur och fostran av familjen.

Nationalism omfattar alltså åtskilliga egenskaper, som kan liknas vid en kultur; en ideologi, ett språk, mytologi, symbolism och medvetenhet, som har fått genklang i hela världen. Nationen är en sorts identitet, som förutsätter alla dessa kulturella attribut. På så vis, menar Smith, är nation och nationell identitet nationalismens skapelse. (Smith 1991 s. 91)

Väsentligt för ovanstående beskrivning av nationalismen, är dess grundbult i form av nationens strävan efter autonomi och rätten till självbestämmande. Detta koncept härstammar från Immanuel Kants värld av självbestämmande, som består av ett etiskt imperativ för individen och dennes frihet. Andra tyska romantiker applicerade Kants principer på grupper snarare än individer och gav därigenom upphov till en filosofi av nationellt självbestämmande och kollektiv kamp för att förverkliga en autentisk nationell vilja. (Smith 1991 s. 76)

Endast genom självbestämmande kan nationen följa sin ”inre rytm” och slå vakt om sitt rena och oförstörda ursprung. Detta är anledningen till varför nationalisterna är så måna om att ingjuta en genuin nationell vilja, för att skydda nationens medlemmar från främmande idéer, som annars kan förstöra deras utveckling och nationen som helhet. Politisk autonomi växelverkar med de kulturella processer, som leder till skapandet av en autentisk nation. Autonomi är sedermera varje nationalists mål.

Ihop med andra koncept, som exempelvis identitet, genuinitet, enhet och broderskap, formar autonomi en nationalistisk samhällsdiskurs, som har uttalade symboler och ceremonier. Den nationalistiska samhällsdiskursens uttryck tar människor oftast för givet. Exempel på sådana uttryck, som är tydliga nationella attribut är: flaggor, nationalsånger, nationaldagsfirande, huvudstäder, folkliga traditioner, krigsminnesplatser, pass och gränser. Mindre uppenbara uttryck för den nationalistiska kulturen är: landskapet, folksagor, vett och etikett, musik,

konst, arkitektur, hantverk, stadsplanering, rätts- och utbildningsväsende. På många sätt är nationella symboler, seder och ceremonier de mäktigaste och mest varaktiga sidorna av nationalism. På grund av dessa deltar varje medlem av nationen i nationens liv, känslor och dygder och hänger sig åt nationens öde. Den nationalistiska ideologin och de nationella koncepten betonas med hjälp av symboler och ceremonier, som därmed också säkrar kontinuiteten av en abstrakt historisk gemenskap. (Smith 1991 s. 77f)

2.2.2 Nation och nationell identitet

Smiths tes i sina arbeten är, att nationalismen och nationen, trots multinationella företag och organisationer och andra globala fenomen, fortfarande är starka krafter och att han inte kan se något omedelbart reellt hot mot dess existens och fortsatta dominans. Den direkta förlängningen av den nationalistiska ideologin är nationell identitet, som även den kommer att fortsätta influera samhällslivet. (Smith 1991 s. 175)

Smith menar att av alla kollektiva identiteter, är den nationella identiteten den kanske mest fundamentala och inkluderande. Andra sorters kollektiva identiteter, såsom klass, kön, ras och religion, kan tänkas överlappa och komplettera den nationella identiteten, men förmår inte undergräva den.

Precis som att nationalismen täcker samtliga delar av världen, är även den nationella identiteten global och genomsyrar det dagliga livet.

Inom den kulturella sfären förekommer den nationella identiteten hos en rad föreställningar, myter, minnen och värderingar, liksom i språket, lagar och institutioner.

Socialt erbjuder den nationella identiteten en bred inkluderande gemenskap, inom vars allmänt erkända gränser större delen av det sociala utbytet människor emellan sker, som dessutom tjänar som gräns för att urskilja främmande företeelser. (Smith 1991 s. 143f)

Den sociala aspekten av nationell identitet hör samman med den generella uppfattningen om identitet, som "likformighet". Medlemmarna av en särskild grupp är lika i just de avseenden, som de skiljer sig från icke medlemmar utanför gruppen. Detta gäller exempelvis sättet att klä sig, äta och tala. På nationell nivå får dessa gruppbetenden mer filosofiska drag och kännetecknas av högstämda föreställningar om en nationell karaktär, som alla folk har, eller måste ha; om ett folk saknar en nationell karaktär, måste det se till att utrusta sig med en. Den nationella identiteten blir på så vis en identifiering med ett lands officiella styrkor och svagheter, beträffande språk, kultur och politik. (Smith 1991 s. 75)

I grund och botten ger den nationella identiteten ett nationalistiskt svar på vem man är. Han eller hon blir en medborgare, som är en rättmätig och erkänd medlem av en politisk gemenskap, som samtidigt är en kulturell gemenskap av historien och ödet. Vi är dem vi är på grund av vår historiska kultur. Nationen och den nationella identiteten ger människan en existentiell förklaring till livet och hjälper henne att undvika identitetskriser i större sammanhang. Denna egenskap hos nationalismen är, enligt Smith, förklaringen till varför så många intellektuella, under den nationalistiska eran, har hängivit sig åt nationen och dess attribut. Identitetskrisen hos de intellektuella stammar från de utmaningar, som de traditionella och religiösa samhällena drabbades av, från framväxten av en vetenskaplig, sekulär och rationell stat. När det upplysta och vetenskapligt

inriktade tänkandet fann rum i moderna stater, och tidigare religiösa föreställningar och myter kom på skam, blev nationen den nya tron och förklaringen till människans rötter och plats på jorden. Den nationella identiteten blev således och är fortfarande en källa till mycket kreativitet, som skapas av intellektuella – poeter, musiker, kompositörer, målare, skulptörer, författare, historiker och antropologer. (Smith 1991 s. 96f)

Bredvid de existentiella sidorna av nationen och nationell identitet, listar Smith ett par beståndsdelar, som är av avgörande betydelse för den nationella identitetens egenskaper och som definierar nationen. Dessa är: ett historiskt territorium, eller hemland; gemensamma myter och historiska minnen; en gemensam offentlig masskultur; gemensamma legala rättigheter och skyldigheter för alla medlemmar; en gemensam ekonomi med territoriell mobilitet för alla medlemmar.

Av denna definition framgår det hur mångfacetterad en nationell identitet är. Smith menar att det således inte går att reducera den till ett enstaka element, ej heller att man artificiellt, fort och lätt kan framkalla den hos befolkningen.

Definitionen av nationell identitet gör det också klart att den är fristående från föreställningen om staten, som uteslutande hänvisar till offentliga institutioner och våldsmonopol inom ett givet territorium. Det nationella och statliga konceptet överlappar emellertid varandra i vissa fall, då ju staten är mån om att legitimera sig i nationella och populära termer. Avsaknaden av kongruens mellan koncepten är dock påtaglig i många plurala stater idag. Få stater kan uppvisa en total befolkning, som delar en och samma etniska kultur och utgöra en sann nationalstat. Även om många stater strävar efter sådana nationalstatliga former, nöjer de sig ofta med att legitimera sig genom politisk enhet och suveränitet, som riskerar att utmanas av minoritetsgrupper inom statens gränser. (Smith 1991 s. 14f)

2.2.3 Nationalism och samhällsekonomi

Kapitalism och nationalism är två krafter som, enligt Smith, har växt upp parallellt och spridits över jorden, för att i dag påverka alla människors liv på något sätt.

Dessa två krafter har av många forskare antagits vara samspelande och diverse olika teorier har uppstått, som beskriver denna samverkan. Ofta har teorierna marxistiskt ursprung och anspelar på ojämn ekonomisk utveckling, som följd av kapitalistiska processer. (Smith 1998 s. 47ff)

Bara för att nämna en teori, som tillhör ovanstående stratum, är Michael Hechters teori om ”inhemsk kolonialism” (internal colonialism).

Teorin om inhemsk kolonialism försöker förklara sambandet mellan underutvecklade nationella regioner och förekomsten av etnisk nationalism. Centralt för temat är relationen mellan ekonomisk, etnisk kärna och periferi. På grund av olika sorters regionala förfall, som uppstått till följd av den ekonomiska kärnans ointresse att mana till ekonomisk homogenitet inom staten, menar Hechter, att nationella och kulturella rörelser kan väckas till liv, för att därigenom kräva ekonomisk och social upprättelse. Hechter syftar på empiriska exempel, som Wales, Skottland och Bretagne och hans teori är tänkt att gälla i den industrialiserade västvärlden. Budskapet är att socialt och ekonomiskt underutvecklade regioner kan ge upphov till nationalistiska rörelser. (Smith 1981 s. 29f)

Smith är kritiskt inställd till förklaringsmodeller som driver teser i likhet med Hechter. I Hechters fall brister teorin, enligt Smith, bland annat för att den inte håller för nationalistiska regioner som exempelvis Katalonien och Quebec, som inte stämmer in på stereotypen av eftersatta regioner. (Smith 1981 s. 33)

Att ojämna ekonomiska förhållanden, skapade av kapitalismen, har lett till ökade etniska spänningar tvivlar inte Smith på. Dock är han av uppfattningen att nationella rörelser inte enbart är ekonomiskt och socialt betingade utan kräver inspiration och ideal från andra källor. Hans åsikt är att: "...*ethnic passion outweighs economic interest...*". (Smith 1981 s. 44).

Med andra ord menar Smith att det inte förefaller vara någon korrelation mellan olika grader av nationalism och ekonomiska faktorer av något slag. (Smith 1991 s. 125)

Den "nya" vågen av etnisk nationalism, som hemsökt västvärlden och relativt solida stater de senaste decennierna har istället, enligt Smith, ett par andra karaktäristika.

Först, har det i de flesta fallen hos den nya vågen av nationalism snarare varit fråga om autonomi än totalt oberoende från den ursprungliga staten. Få rörelser har alltså varit separatistiska. Mer specifikt har de etniska rörelsernas anhängare föredragit att ha kulturell, social och ekonomisk autonomi, medan de fortfarande ingår i statens politiska och militära ramverk.

Detta ställningstagande har i sin tur lett till att tanken på dubbla identiteter inte ter sig så främmande. Möjligheten med en kulturell-nationell och en politisk-nationell identitet, eller en nationell identitet inom den territoriella statsidentiteten, finns nämligen.

Ett annat karaktärsdrag hos den "nya" vågen är, att rörelsen återfinns i relativt välbärgade stater. De regioner som har gett uttryck för ökad autonomi har både varit sämre och bättre bemedlade än övriga landsdelar och i vissa fall inte haft någon ekonomisk skillnad alls.

I samtliga fall har den etniska nationella rörelsen riktats mot moderna "nationalstater", som länge betraktat sig själva som "nationer", men som i själva verket varit nationella hybrider.

Rörelserna som sådana har företrädesvis gett skenet av att vara folkliga och styrda av viljan att skapa en kulturellt ny distinkt etnisk nation. De intellektuellas och intelligentsians roll har som sig bör varit viktig i detta sammanhang.

Frågan som Smith ställer sig är om dessa nationalistiska rörelser kan betraktas som "nya" eller egentligen är en ny fas av de äldre processerna för nationell mobilisering. Vågen av etnisk nationalism, borde med blicken i backspegeln, inte komma som en överraskning.

Istället är det i vart och enskilt fall en fråga om försummade eller undertryckta nationella identiteter, till följd av centraliserade styren. (Smith 1991 s. 138ff)

3. Tyskland fram till återföreningen

Efter förra kapitlet, där teorin för denna uppsats utvecklades, följer i detta kapitel den första epoken i fallet Tyskland, som vi identifierade i inledningen. Tanken är att teorin skall hjälpa till vid belysningen av den inte alltid så enkla nationella historietvecklingen i det tyska fallet.

I likhet med de flesta andra nationerna kan man fråga sig när Tysklands nationella historia börjar. Är det år 9 efter Kristus när den ”tyska” hjälten Hermann leder germanska styrkor till seger över romerska legioner i Teutoburgskogen? Eller är det genom Bismarcks tre krig i slutet av 1800-talet, som vi kan tala om en förenad tysk nation? Eller är det snarare så att den tyska nationella historien börjar om från noll efter det förödande 2: a Världskriget?

Vi har som utgångspunkt för analysen medvetet enbart valt Anthony Smiths nationella perspektiv, för att kunna falla tillbaka på en renodlad och solid struktur. Således är det Smiths begreppsvärld som återkommer i den förestående analysen. Dock kan Smiths förklaringsvärde, i relation till empirin, i vissa stycken brista. Detta kommer i sådana fall att tas upp i det avslutande kapitlet av uppsatsen.

Till skillnad från många andra europeiska nationer dröjde det länge, fram till 1800-talet, för den tyska nationen att förenas politiskt. Därefter följde år av nationell samling, som drastiskt föll över ända i samband med den nationella katastrofen 1945, som hade föregåtts av ett par år av extremt nationellt styre.

Ett Öst- och ett Västtyskland skapades, som sida vid sida, skulle vika av åt var sitt motsatt politisk håll. Hur präglades den delade nationen av denna händelseutveckling? Hur fullbordade hann de nationella gemenskaperna i Öst- respektive Västtyskland bli, under de fyrtio åren, som skiljde dem åt? Dessa frågor skall vi studera närmare i de följande avsnitten.

3.1 Tiden fram till 1945

Det etniska avsnittet av Smiths teori är relativt framträdande för hans nationella perspektiv. Dock är det förhållandevis svårt att operationalisera och att sakligt använda det på ett empiriskt material, eftersom förmoderna etniska grupper och deras utveckling oftast är höljda i dunkel. Det finns en risk att det blir för mycket spekulation. Av denna anledning får appliceringen av de etniska teoridelarna på empirin proportionellt mindre plats än de avsnitt som behandlar moderna nationer och nationalism. Emellertid ägnas två avsnitt åt att förklara innebörden av etnicitet i det tyska fallet och hur den tyska nationen växte fram ur en någorlunda distinkt etnisk grupp. Dessa avsnitt ger en viktig bakgrund till tyska nationens och statens utveckling, trots allt.

Således beskrivs, något korthugget, de omständigheter som omgärdade forandet av vad som skulle komma att bli en tysk nation i nästa avsnitt. Därefter följer ett avsnitt om utkristalliseringen av en tysk nationalstat i modern bemärkelse. Det sista avsnittet i denna avdelning betraktar de relativt stormiga årtion-

dena under 1900-talet, fram till den tyska nationens delning 1945, i ett nationalistiskt hänseende.

3.1.1 Tysk etnisk gemenskap

Dagens nationer går enligt Smith ofta att härleda ur förmoderna etniska grupper. I det tyska fallet saknas det inte uppfattningar om vad som skulle kunna tänkas vara det tyska folkets ursprung. Åsikterna är åtskilliga och många gånger uppfyllda av stora mått av passion. Objektivitet är i dessa sammanhang viktigt för att ställa lämpliga antaganden.

Denna avdelning av uppsatsen faller tillbaka på olika historiekällor, som skildrar den tyska historien på ett vedertaget sätt.

En tysk etnisk gemenskap, enligt Smith kriterier, förefaller således att ta form i början av 1500-talet. Det är då som ”tyska” humanister får tillgång till Tacitus skrifter om de germanska folken och deras urland Germania. De germanska folken, tolkar de intellektuella, som ursprunget till tyskarna och germanernas hemland motsvarade det på 1500-talet existerande Tyskland.

Med denna grunden lagd målades bilden om ett ofördärvat tyskt ursprung upp och blev för den ”tyska” aristokratin en föreställning, som syftade på en tysk etnisk gemenskap i opposition till den universella katolska världen, som fram till 1500-talet framförallt formades av franska och italienska överklassens ideal. Den tyska ”nationens” uppvaknande och nyvunna stolthet hängde i viss mån ihop med en ökande misstro mot det religiöst instiftade Heliga romerska riket av tysk nation, som den tyska etniska gruppen ingick i. Detta rike omfattade till och från stora delar av Väst- och Centraleuropa och hade sitt kejsarliga säte i Rom. Riket var i själva verket en relativt löst sammanhängande federation, inom vilken furs- tendömena och småstaterna åtnjöt stor autonomi. Politiskt sett var området för den blivande tyska nationen extremt fragmenterat och bestod av hundratals enskilda politiska enheter. (Schultze 1998 s. 40ff)

Kulturellt däremot, var området fram till reformationen relativt enhetligt, med gemensam religion och ett språk, som förvisso bestod av allsköns dialekter, men som ändå kunde betecknas tillhöra en särskild folkgrupp och etnisk kärna.

Medvetenheten om en distinkt ”utvald” tysk etnisk grupp växte fram hos i synnerhet överklassen och de lärda, eftersom vanligt folk vid denna tid främst hade sina lojaliteter, frivilligt eller med tvång, hos sin husbonde, feodalherre och kyrkan. (Schulze 1998 s. 36f)

Efter reformationen blev det ”tyska” landskapet än mer fragmenterat. Den politiska delningen följdes upp av en religiös delning, med ett katolskt syd och ett protestantiskt nord, som faktiskt är kännbar än idag. Detta försvårade naturligtvis ett territoriellt förenande av den tyska etniska gruppen. Den lutherska läran hade dock en förenande effekt hos de lägre stånderna, som ogärna såg att deras vardag styrdes av diktat från den slösaktiga heliga stolen i Rom. Detta förde det ”tyska” folket närmare varandra, i områden där Luthers lära dominerade. (Schulze 1998 s. 46f)

Utöver detta rådde det ekonomiska skillnader, med ett utpräglat storgodssamhälle i de östliga delarna och ett mera handelsmannamässigt klimat i väst med småjordbruk och andra näringar. (Gagliardo 1991 s. 5f)

En etnisk gemenskap enligt Smiths perspektiv är alltså i det tyska fallet urskiljbar från 1500-talet. Av de aspekter som bidrar till framgångsrika nationalistiska rörel-

ser är emellertid endast basen, som omfattar en gemensam mytologi och historia, verklig. Ett politiskt ramverk är fullständigt frånvarande och ett gemensamt fastställt territorium är fortfarande långt från att vara definierat.

Inte förrän på 1800-talet skulle de rätta villkoren för en nationalistisk rörelse finnas. Fram till dess var alla nationella projekt verk och idéer från aristokratiskt och intellektuellt håll. Den tyska nationen uppstod i de lärda sinnen och var en ren kulturnation, baserad på gemensamt språk och kultur, och förkroppsligades av "Dichter und Denker" istället för furstar och krigshjältar, som var fallet i England och Frankrike. Den stora majoriteten "tyskar" var bönder och brydde sig föga om nationell enhet. Den rätta miljön saknades således bland den "tyska" befolkningen och elitprojekten stupade på grund av geopolitisk fragmentering och konkurrerande politiska intressen. (Schulze 1998 s. 65f)

3.1.2 Skapandet av den tyska nationalstaten

Så småningom ökade de nationella strävandena bland den tysktalande befolkningen i Centraleuropa. Från att under medeltid och upplysningstid främst ha varit ett diskussionsämne hos aristokratin och de intellektuella, blev nationella anspråk mer förekommande hos arbetar- och medelklass, som var de samhällsklasser som, parallellt med industrialiseringen, växte till mest under 1800-talet. I början av 1800-talet var emellertid den tysktalande etniska gemenskapen fortfarande politiskt splittrad, även om antalet furstendömen och småriken genom hopslagningar och krig hade decimerats till något 30-tal, jämfört med under medeltiden. Bland de "tyska" staterna var Preussen och Österrike de som rivaliserade om att leda de övriga och som skulle fälla avgörandet om den blivande nationen. Internationellt spelade de omgivande stormakterna Ryssland, England och Frankrike avgörande roller för möjligheterna för den tyska "nationen" att enas politiskt. (Mckay m fl. 2000 s. 794f & 801)

Från att ha varit en i Smiths ögon lateral etnisk gemenskap, med stora kulturella klyftor mellan samhällsklasserna, utvecklades den tyska nationen till en förhållandevis vertikal och populär gemenskap under 1800-talet. De intellektuella återskapande av en tysk nation i dikten motsvarades alltmer av nationella handlingar av "folket" i verkligheten. För nationalisterna symboliserade nationalstaten en liberal, demokratisk modern organisation. Ett nationellt parlament med modern konstitution var att föredra framför en absolut monark. Dessutom ansåg många att det var dags för tyskarna att enas nationellt, inte minst för att stärka gruppen politiskt och militärt mot hot som Napoleon, som genom sina erövringar indirekt hade främjat tysk nationalism. (Schulze 1998 s.72ff)

Efter att det tusenåriga Heliga romerska riket av tysk nation definitivt upplöstes 1806, ingick huvuddelen av de tyskspråkiga staterna i Centraleuropa, 1815, en lös konfederation. Denna konfederation följde emellertid inte de tyska etniska och språkliga gränserna helt och hållet, eftersom den exkluderade enstaka tyskspråkiga befolkningar i Europa och inkluderade folkgrupper som vare sig etniskt eller språkligt kunde anses som tyska. Konfederationen kom att bestå fram till 1866, då rivaliteten mellan Preussen och Österrike resulterade i krig, som det bismarckledda Preussen vann. Dessförinnan, 1834, hade Preussen drivit igenom ett vidgat ekonomiskt samarbete inom konfederationen, i form av en tullunion, som de flesta tyska staterna anslöt sig till. (Alter 2000 s.35f)

Vid sidan om de rent institutionella nationsbyggande åtgärderna, tullunion och gemensam valuta, höjdes rösterna successivt bland arbetare och medelklass om ökad politisk frihet och deltagande i statsangelägenheter. Deras föreställning om en väg till ett demokratiskt samhälle, gick som tidigare nämnts via skapandet av en nationalstat (Volksgemeinschaft). Följaktligen gjorde arbetare, medelklass och intelligentsia 1848 gemensam sak och revolutionerade, mycket i linje med en vertikal etnisk gemenskap. Upproret blev dock snart nedslaget av preussiska och österrikiska trupper, vars ledare ännu inte var mogna för politisk omvälvande nationalism. Maktkampen mellan Preussen och Österrike tilltog emellertid efter revolutionsförsöket, och ledde fram till kriget 1866. Paradoxalt nog hade detta krig en enande effekt på den tyska nationen. Det innebar att de tyska staterna knöts tätare till Preussen, som därmed hade vunnit maktkampen inom statsförbundet, och att Österrike distanserades från den större tyska gemenskapen. Två år tidigare hade den preussiske premiärministern Otto von Bismarck redan, i kriget mot Danmark, åstadkommit en mer homogen tysk nation i det nordvästra hörnet av statsgemenskapen.

Den tyska nationalstatens slutliga förverkligande åstadkom Preussen och Bismarck genom det framgångsrika kriget mot Frankrike 1871, som definitivt band ihop de tysktalande staterna, emotionellt och politiskt, med Österrike som undantag. I och med detta var det Andra riket grundat, med den preussiska huvudstaden Berlin, som rikets huvudstad. (Alter 2000 s. 58f)

Således hade den tyska nationen, under Preussisk ledning, på bara ett fåtal årtionden, ekonomiskt och politiskt, integrerats till vad man kan kalla en federativ nationalstat. Den nyskapade staten hade dock inte infriat förhoppningen hos många om ett Stortyskland, inräknat Österrike. Inte heller var statens konstitution så pass demokratisk och liberal, som många nationalisterna och liberalerna gärna hade sett. Den auktoritära preussiska prägeln på staten och dess bildande ovanifrån istället för underifrån, genom folket, översågs emellertid av den breda massan medborgare, eftersom de nu äntligen uppnått en nationell förening och stat, som i ett internationellt sammanhang åtnjöt respekt. (Se bilaga) (Mckay m fl. 2000 s. 801ff)

3.1.3 Det förenade Tyskland

Det tyska riket, som hade uppstått mycket till följd av den preussiska statens handlingskraft, men även på grund av goda nationalistiska förutsättningar, förmanlig balans mellan ramverk, bas och bärare, gick en omväxlande framtid till mötes.

Under Bismarcks fortsatta tid vid makten, stärktes nationen och de federativa institutionerna. Både ekonomiskt, legalt, politiskt och socialt centrerades den federativa staten. Exempelvis blev Tyskland världens första välfärdsstat, med ett nationellt system av socialförsäkringar - arbetslöshetskassa och sjukförmåner. Ett ekonomiskt program som kännetecknades av hög grad av protektionism (hög tullar) mot utlandet genomfördes, vilket var ett populistiskt drag för att främja nationen och den nationalistiska rörelsen. Utbildningsväsendet prioriterades också, även om det var varje förbundsstat rätt att styra sina skolor i detalj. Den tyska nationen formades och homogeniserades således aktivt efter tyska nationella normer.

Efter Bismarcks avsked, 1890, följde den wilhelmska eran under kejsar Wilhelm II. Wilhelm II ledde vidare nationen på Bismarcks inslagna väg, men radikaliserade utrikespolitiken så tillvida att Tyskland skulle skaffa sig en plats i solen, och åtnjuta de attribut som anstår en sann stormakt. I detta avseende rustades till exempel den tyska flottan upp, vilket medförde ökande friktion mellan England och Tyskland. (Alter 2000 s. 75f)

På hemmaplan frodades nationalistiska rörelser, som stödde den wilhelmska regimens bejakande av den relativt, etniskt och språkligt sett, homogena nationalstaten. Solidaritet och broderskap var vägledande för den nationella gemenskapen, som enligt nationalisterna genomsyrades av en tysk kulturell anda (Geist).

Emellertid fick den nationalistiska majoritetsrörelsen, som ansåg att kulturen tjänade nationens större intressen, mothugg från minoriteter, som hellre hyste känslor för oberoende från nationalstatliga myndigheter, både sekulärt och religiöst. Det tyska kulturella och politiska arvets mångfald gav upphov till en stor variation av idéer och organisationer inom riket. En, under den wilhelmska eran, växande ideologisk motståndare till nationalismen, var socialismen, som bland annat var kritisk till de aggressiva imperialistiska ambitionerna och det demokratiska underskottet. (Van der Will 1998 s. 163)

Den tyska grogrunden för skiftande livsuppfattningar tenderade i det industrialiserade massamhället att skapa massrörelser, nationalistiska, socialistiska och katolska, som var och en tävlade om störst uppslutning hos folket. Detta illustreras tydligt av kraftigt stigande upplagor av diverse olika tidskrifter, som var noga med att utmärka sina politiska tillhörigheter. Ett annat uttryck för de rådande samhällsliga klyftorna var hur till exempel socialister firade högtider till den parlamentariska demokratins ära, eller första maj, medan nationalisterna snarare firade det för nationen avgörande slaget vid Sedan, eller germanernas seger över romarna i Teutoburgerskogen år 9. (Van der Will 1998 s. 165f)

Principen för medborgarskap i det tyska riket byggde på blodslag, som varit den gällande principen i de tyska staterna före föreningen, istället för jordslag. Blodslagen tog fasta på folks ursprung och etnicitet istället för var de växt upp. Detta var en av grundpelarna i det som kan betecknas som en tysk etnisk nationalism, med förhållandevis låg toleransnivå mot inte etniska tyskar.

Vad som störde den federala uppbyggnaden av staten var att en förbundsstat, Preussen, dominerade riket territoriellt och befolkningsmässigt. Detta skapade en del spörsmål angående formen för den nya staten. Den preussiska ledningen försvarade nämligen statspartikularism, vilket hindrade det tyska riket från att använda stortyska symboler, som exempelvis den svart-röd-gyllene flaggan. På så vis blev den nya statens symboler och ceremonier för att legitimera sig ofta en kompromiss mellan det stortyska och preussiska.

På liknande sätt konkurrerade dynastiska traditioner med nya nationella känslor i formandet av symboler och institutioner i Riket. Resultatet blev en kombination av monument åt den uråldrige germanen Hermanns ära och den traditionslösa nationalismen i byggandet av en militär flotta och utövandet av imperialistisk politik. (Breuilly 1998 s. 52f)

De två kasten inom den politiska sfären under den wilhelmska eran återfanns även inom andra områden, som de vetenskapliga och konstnärliga. Motsägelserna var talrika. Exempelvis stod det konservativt akademiska på ena sidan och avantgarde på den andra. Detta samhällsklimat beredde emellertid vägen för stor kreativitet och framgång och gav Tyskland många framstående konstnärer och vetenskapsmän. Bara det mellan stat och storindustri gemensamt finansierade

Kejsar-Wilhelm-sällskapetets institut fostrade fram till 1918 fem nobelpristagare, däribland Einstein.

Den tyska staten var i början målmedveten om att skaffa landet en plats i solen. Med hänsyn till framgångarna som skördades i internationellt hänseende stärktes därmed också den tyska nationella identiteten. (Schulze 1998 s. 119ff)

Förloppet för den tyska staten mellan 1871 och 1914 var enträget styrt ovanifrån, som dock gav utrymme till stor samhälllig dynamik. Det snabbt utvecklande industriella samhället innebar bland annat ökande levnadsstandard och full läs- och skrivkunnighet, som ökade folks medvetenhet om ett gemensamt medborgarskap i ett och samma samhälle och stat. Även om vissa var kritiska till hur staten styrdes, var människor på ett eller annat sätt kopplade till den, inte minst genom sociala reformer.

Det ultimata provet för den nationella identiteten och känslan av nationell gemenskap kom i samband med första världskrigets utbrott. Resultatet blev en fullständig uppslutning kring nationella värden. De vardagliga meningsskiljaktigheterna täcktes av en entusiastisk enhet och den grymma verkligheten som kriget utgjorde, fyllde tyskarna med känslan av att de tillhörde en ödesbestämd gemenskap. (Breuilly 1998 s. 55)

Den wilhelmska eran tog slut i anknytning till det tyska nederlaget i första världskriget, men den tyska nationella identiteten gick dock inte särdeles försvagad ur fredsfördraget i Versailles. De territoriella avträdelserna, som Tyskland var tvunget till, formade staten än mer efter nationalstatliga linjer. De övriga villkoren för Versaillesfreden kom under Weimarrepubliken att emotionellt ena de flesta tyskar, som hävdade fördragets orättvisa mot det tyska folket, som dock i likhet med den wilhelmska eran var politiskt polariserat. Under Adolf Hitlers regeringstid, i det sedermera Tredje Riket, utnyttjades just Versaillesfredens traktat i propagandan för uppbyggandet av massorna. Hitlers intressen främjades dessutom av en radikalisering av den tyska etniska nationalismen, som övergick i regelrätt rasism och fascism. (Mckay m fl. 2000 s. 944ff, 1020ff)

3.2 Tyska nationen delad i två stater

Den tyska nationella identiteten stärktes under den wilhelmska eran, då den nybildade tyska nationalstaten successivt vann legitimitet, genom utbyggnad av statliga funktioner och medborgerliga skyldigheter och rättigheter. Den politiska enheten och statens suveränitet vilade dessutom på förhållandevis starka etniska grunder. Det tyska historiska hemlandet framstod alltmer klart och den gemensamma tyska offentliga masskulturen möjliggjorde förandet av gemensamma minnen och myter i större skala, som exempelvis hörde hemma i musikvärlden (Bach), sagovärlden (Bröderna Grimm), arkitekturen (Berliner Dom) och historien (Hansan). Kongruensen mellan nation och stat var stark och den gemensamma marknaden och ekonomin främjade integration och mobilitet av befolkningen mellan förbundsländerna.

Något omskakad efter första världskriget, fortsatte Tyskland sin existens i den internationella miljön i ny skepnad, Weimarrepubliken, men det nationella innehållet var osvikligt.

När det nationella självbestämmandet och värnandet om ett oförstört nationellt och kulturellt ursprung, under Tredje riket, emellertid övergick i en perverterad strävan efter autenticitet och renhet, blev det början på slutet för den tyska poli-

tiska autonomin och den tyska kultursfären, som i århundraden satt sin färg på Europa.

Den tyska xenofobin mynnade ut i den tyska nationalstatens upplösning i och med andra världskrigets slut 1945.

1949 bildades istället två nya stater på ett territorium som tidigare utgjorts av ett enat Tyskland. Östtyskland hamnade inom Sovjetunionens politiska kraftfält och dito ideologi. Västtyskland kom på motsvarande sätt under amerikansk och västeuropeisk påverkan. I de följande två avsnitten skall vi få inblick i hur den delade tyska nationen, under fyrtio år kom att utsättas för två rakt motsatta ideologiska statsstyrda system.

3.2.1 Nationell identitet i Östtyskland med kollektivet som grund

Östtyskland (Deutsche Demokratische Republik, DDR) skapades i oktober 1949 på initiativ av Sovjetunionen, i den av Sovjet ockuperade delen av Tyskland, som inte explicit avträtts åt någon annan stat. Den direkta orsaken var att Västtyskland blivit en verklighet någon månad tidigare och att Sovjet ansåg att de som svar på detta var tvungna att befästa sin makt i regionen genom grundandet av en egen "lydstat".

Den tyska nationen som sedan 1871 varit artikulerad i politisk förening, blev genom skapandet av de två olika staterna godtyckligt delad och på respektive håll alienerad gentemot varandra. (Parkes 1997 s. 3f)

I Östtyskland valde regimen, för att legitimera den nya staten, att kapa banden med den förflutna staten och nationen Tyskland, som direkt efter andra världskriget inte hade många positiva associationer bland folk. Istället lierade sig Östtyskland med Sovjetunionen och idéer kring internationalism och förbrödring mellan de socialistiska folken vann mark.

Många gamla krigsskadade nationella symboler och byggnader revs definitivt istället för att återuppbyggas, däribland det kejsarliga slottet i Berlin. (Ekman 2001 s. 120f)

Brytningen med det förflutna innebar också att den östtyska regimen förnekade all inblandning i de grymheter som nazisterna företagit. Östtyska regimen uppfattning var att det var Västtyskland som förde det nazistiska arvet vidare, medan det var Östtysklands uppgift att i socialismens namn bekämpa allt som kunde förknippas med fascism. I samband med detta utarbetades, av den östtyska regimen, successivt en officiell "vi"- och "dem"-uppfattning mellan Öst- och Västtyskland och andra västländer, som var klassfiender. Regimen i öst instiftade minneshögtider för att demonstrera mot fascismens terror, samtidigt som sådana ceremonier manifesterade den Östtyska socialistiska statens avståndstagande från våld och statens antifascistiska hjältar. (Herf 1997 s. 163f & Ekman 2001 s. 151)

På liknande vis gjorde det östtyska socialiststyret allt för att ingjuta i folket en sann socialistisk nationell identitet, vilket i mångt och mycket överrensstämmer med Smiths syn på nationalism, som en politisk ideologi, med en kulturell doktrin i sin kärna. Den kultur som befästes i Östtyskland var kraftigt toppstyrd och omnipotent beträffande allt i samhället. Den nya ordningen blev kännbar för samtliga. Fysiskt präglades samhället av alla tänkbara symboler, som påminde medborgarna om regimen politiska inriktning. Stads- och gatunamn, konst, fabriker, institutioner och arkitektur skulle illustrera den socialistiska ideologins värderingar, där Karl-Marx-Stadt, Rosa-Luxemburg-Strasse bara är exempel på

några fall. Samhällets inverkan blev än mer intensiv för medborgarna, eftersom resor utomlands var begränsade och därmed chansen till alternativa samhällsbilder. De flesta östtyskar var hänvisade till ett liv i öst, som dock fick vissa influenser från väst genom västtysk media (tv och radio) och besök av släktingar. (Ekman 2001 s. 153f)

Förutom den rent fysiska världen, spelade socialiseringen av den östtyska befolkningen stor roll för den nationella identiteten. Den tog fart relativt omgående efter den nya statens grundande och fortsatte fram till dess upplösning, trots att det inte var förrän i slutet av 1960-talet, som regimen började ge upp tanken på ett återförenat Tyskland, inrättat efter östtyska socialistiska principer. (Parkes 1997 s. 5)

Socialiseringens principer utgick från den paternalistiska och autokratiska all-omfattande välfärdsstaten, som eftersträvade en kollektiv politisk kultur. Enligt dessa principer var individualism något negativt, som ledde till konflikter i och med att personliga, egoistiska intressen sattes över gemenskapen och kollektivets.

Den inslagna vägen utvecklade Östtyskland till en strikt centralstyrd diktatur, med övervägande statsägda företag och planekonomi, som inte lyckades undgå de typiska misslyckandena som normalt drabbar planekonomier. Ineffektivitet och miljöförstöring var talande för ekonomin. Emellertid, i likhet med andra kommuniststyrda länder, var utbildnings-, sjukvårds-, och trygghetssystemet omfattande och jämlikt, vilket i princip gav medborgarna fri utbildning, sjukvård och fast arbete och pension. De kollektiva inslagen var betydande; för ungdomar fanns organisationer som *Freie Deutsche Jugend (FDJ)* och för vuxna betydde arbetsgemenskapen mycket för det sociala livet. Denna sorts välfärdsamhälle, med statlig omsorg från dagis till äldreboende hjälpte naturligtvis till att legitimera den östtyska staten och överbrygga klyftan mellan statsbildning och medborgare, särskilt då samtliga utbildningsmoment omfattades av ambitiös socialistisk prägel, underbyggda av propaganda och indoktrinering. Den materiella standarden var dock lidande av ekonomins ineffektivitet och de totalitära inslagen i samhället motverkade en stärkning av den nationella identiteten. (Ekman 2001 s. 166ff, Eriksson & Flising 1981 s. 54ff, 59, 101ff.)

3.2.2 Nationell identitet i Västtyskland med individen som grund

Lika artificiellt, som Östtyskland, grundades Västtyskland (Bundesrepublik Deutschland BRD) 1949. Territoriet var långtifrån det som hade gällt för den föregående enade tyska staten, nationen var rumphuggen och dominansen av främmande makter, främst av USA var påfallande. Västtyskland hamnade följaktligen under västligt inflytande, vilket utformade staten till en demokratisk federal marknadsorienterad ekonomi, som kännetecknades av tydliga sociala och statsfinansierade välfärdsreformer. Snart blev Västtyskland ett föregångsland beträffande kapitalistiska och individualistiska strukturer, internationella relationer (goda européer) och den snabba återuppbyggnaden efter kriget föreföll nästan som ett mirakel "Wirtschaftswunder". (Parkes 1997 s. 28f)

Till skillnad från sin östliga granne kunde inte Västtyskland förneka sitt ansvar för 2:a världskrigets övergrepp, utan blev ställd till svars och bland annat skyldiga att ersätta överlevande judar ekonomiskt. Den nationella identiteten var hårt sargad och för de kommande fyrtio åren skulle utrymmet för västtyskar att fira sin nationella tillhörighet, på grund av historien, vara begränsat. Nazismens arv var

extremt närvarande och nationen fick visa allt annat än patriotiska tendenser i omvärldens ögon.

Även om nazi-eran blev ett sår i den tyska folksjälens och den politiska omställningen officiellt var drastisk, fanns det en viss kontinuitet bland institutioner, företag och deras anställda, eftersom före detta nazister, efter fångläger och omvändelse (Entnazifizierung) i princip kunde återgå till tidigare arbetsområden och enligt vissa slapp lite för enkelt undan. (Ekman 2001 s. 200f)

Nazisternas övergrepp var ofrånkomligt en del av den västtyska politiken och folks medvetande. På 1980-talet uppstod en debatt, bland intellektuella, om hur man egentligen skulle betrakta den tyska historien och tyskarnas inblandning i den nazistiska ideologin. De aktuella frågorna för debatten (Historikerstreit) gällde bland annat om man skulle betrakta den tyska historien som ett unikt fall, utan motstycke i världshistorien, eller om den nazistiska epoken bara skulle var en del av ett lands annars normala historia. Ena gruppen av debattörerna framhöll att det var dags att normalisera den tyska historien och att nyansera den, medan den andra, under ledning av Jürgen Habermas, menade att på grund av förintelsen under naziregimens överinseende var den tyska nationella identiteten inte lik någon annan.

Implicit innebar Habermas åsikt att tyskarnas historia började om från noll efter andra världskriget och att tiden dessförinnan endast varit av ondo. Habermas föreslog en postnationell identitet, som istället för att blicka tillbaka på myter och historia, skulle grunda sig på liberala demokratiska symboler och värderingar (Verfassungspatriotismus). Detta stod i bjärt kontrast till debattörer som trots allt ansåg att Nazismen inte kunde representera hela tyska historien, utan att det fanns många skäl för tyskar att vara stolta över andra delar av sin historia. Historiedebatten var en relativt abstrakt och akademiskt företeelse. Den sida som tillslut vann gehör i politiken och samhällslivet var den i opposition mot Habermas. Exempelvis gav förbundskansler Helmut Kohl på 1980-talet officiellt uttryck för önskan om en tysk distansering från den förflutna nazistiska eran. Hädanefter blev det för västtyskar mer tillåtet att formge sin nationella identitet med hänsyn till ett historiskt ursprung. (Maier 1988 s. 66ff, 44, 100ff & Ekman 204ff)

Till skillnad från Östtyskland plågades Västtyskland av det nazistiska förångarna, eftersom Västtyskland legalt var Tredje rikets efterföljare. Den största skillnaden mellan staterna var dock det politiska systemet och ekonomin, som ställde helt olika krav på medborgarna. Jämfört med Östtyskland var Västtyskland betydligt mer inriktat på konkurrens, effektivitet och individualism. De socioekonomiska klassgränserna bibehölls genom bland annat ett synnerligen elitistiskt utbildningssystem, där människor redan i unga år segmenterades i olika grupper inom nationen. På så vis var den västtyska nationen inte lika enhetlig som den östtyska. Den elitistiska strukturen till trots, var levnadsstandarden även bland de mindre förmögna hög, mycket tack vare den västtyska regimens positiva inställning till sociala reformer och skyddsnät och naturligtvis på grund av den starka ekonomin. Den västtyska nationella identiteten får därmed anses ha varit förhållandevis stark och nationen som sådan utvecklades successivt till att överensstämma väl med den ursprungligen artificiella västtyska staten. (Parkes 1997 s. 47 & Öhlund 1981 s. 30f)

4. Tyskland efter återföreningen

Med hänseende till Smiths teori är det av intresse att granska vilka faktorer kring nationalitetsbegreppet, som kan tänkas vara mest tongivande. Är det de ursprungsrelaterade eller de mer instrumentella och konstruerande? Med tanke på det tyska falllets diskontinuitet borde det gå att dra eventuella slutsatser om detta i denna studie. Först skall vi emellertid i detta kapitel gå in på den tredje epoken av den tyska historien, som utspelar sig efter återföreningen av Öst- och Västtyskland.

Återföreningen, som hade förutsetts av få hade ett synnerligen snabbt skeende. År 1987 till exempel, var det i princip bara presidenten Ronald Reagan, på statsbesök i Västtyskland, som omnämnde temat. Samma år deklarerade den västtyske ledaren Helmut Kohl, i ett tal till sin östtyske kollega Erich Honecker, att man skulle utgå från att delningen skulle förbli för lång tid framöver. (Childs 2001 s. 17f. & Westerlund 1992 s. 9)

Återföreningen sammanföll med sovjetimperiets sönderfall och omdaning av världspolitiken, som framförallt innebar frambringandet av en ny unilaterala världsförordning, och i Europa en ökad integration av kontinentens stater genom EU. (Anderson 1999 s. 1 & 208f)

Vad som dock ofta glöms bort är återföreningens problematiska karaktär och följder. Den mest förekommande bilden av ett frihetsälskande Västtyskland, som välkomnade de förtryckta östtyskarna in i sitt rike är något missvisande. Återföreningen var egentligen inte självklar. Snarare föregicks den av en politisk strid mellan vänstersympatisörer, som ansåg att en reformering och effektivisering av det repressiva Östtyskland skulle vara tillräcklig, och mer västorienterade grupper, som trodde att en total införlivning i det kapitalistiska konsumtionssamhället, var det som behövdes för att häva frustrationen och likformigheten hos östtyskarna. I den euforiska atmosfären efter de första stegen i mer liberal riktning 1989, behövdes inte mycket ansträngning från västtyskt håll, i skönmålandet av sin version av ett återförenat Tyskland, för att en majoritet östtyskar året därpå skulle rösta för det västsponsrade återföreningsprojektet. (Jaraus 1994 s. 77f & Behrend 1995 s. 3)

Detta kapitel ämnar skildra olika reaktioner på återföreningen och belysa uppfattningen hos folket om den nationella tyska gemenskapens innehåll. På vilka fronter är skillnaden mellan de forna väst- och östtyskarna störst? Var har framstegen för ett nationellt enande åstadkommit och vari består dessa? Tidskriften *Der Spiegel* ligger som grund för analysen.

I den första avdelningen belyses ekonomiska aspekter, som har uppstått till följd av återföreningen och den politik som har förts och dominerat. Den därpå efterföljande avdelningen tar upp exempel, som är relaterade till den så kallade "ostalgin", eller nostalgin hos före detta östtyskar till det gamla Östtyskland. Tredje avdelningen går in på splittringen mellan före detta öst- och västtyskar i olika frågor och den sista avdelningen behandlar kännetecknen och symboler, som förenar folket i den tyska staten sedan återföreningen.

4.1 Ekonomiska aspekter efter återföreningen

Även om inte Smith fann någon större korrelation mellan ekonomiska skillnader och nationella förutsättningar i sin teori, får vi nog i det tyska fallet anta att skillnaden mellan före detta Öst- och Västtyskland i ekonomisk standard påverkar den nationella processen. Frågan är i hur stor grad, eftersom, som vi ska se, det finns både ekonomiska framsteg och bakslag.

Utförsäljningen av de östtyska statliga bolagen till privata marknadsaktörer, under kontroll av det upprättade västtyska verket (Treuhand), var en faktor som inledningsvis raserade den östtyska ekonomin. Sedan dess har utvecklingen alltså gått i olika riktningar.

Den successiva förändringen som skett sedan återföreningen har dessutom troligen ompräglat olika områden olika snabbt. Medan vissa delar av före detta Östtyskland fortfarande bokstavligen luktar DDR, som Jens Reich beskrev 1998, har andra, som fått ta del av investeringar fått en mer västlig arom. (Reich 1998 s. 46f)

4.1.1 Ekonomiska baksidor som följd av återföreningspolitiken

Redan i ett *Der Spiegel*nummer från början av 1995 framställs den ekonomiska planen för det politiskt återförenade Tyskland, som ett misslyckande. Det gigantiska projektet att bygga upp den sargade östekonomin liknar skeendet kring en guldrush, där guldet utgörs av det oändliga flödet av pengar från före detta Västtyskland in i Östtyskland. Pengarna, som egentligen är skattemedel och statslån, beviljas på lösa grunder och utan uppföljning till i många fall tvivelaktiga och improduktiva projekt, av regeringen i Bonn. Avsaknaden av kontroll av vart skattemedlen, som extra drivits in av västtyskar, tar vägen, i kombination med ett naivt och okoordinerat förfarande hos de östtyska tjänstemännen och politikerna, där regionalplanering lyser med sin frånvaro, leder till att uppbyggnaden av Östtyskland blir ojämn och svåröverskådlig, samt att en otrolig summa pengar aldrig når fram till sin egentliga destination. Korruptionen på båda sidor är ett faktum och misstron mellan folken i öst och väst får en grogrund i det skenande ekonomiska förloppet. (*Der Spiegel* 1995 nr. 7 s. 46-73)

I ett annat nummer från 1995 beskrivs utvecklingen sedan återföreningen på ett politiskt plan, som att de östtyska politikernas inflytande på politiken har minskat, genom att de och det östtyska temat och återföreningens frågor hamnat i skymundan och halkat ner på den politiska agendan. Västtyskarnas dominans och den politiska svackan i öst förklaras förenklat genom att öst är för stort för att enkelt slukas, men för litet för att kunna påverka politiken i större omfattning. (*Der Spiegel* 1995 nr. 34 s. 34-38)

Fem år senare, 2000, framträder den östtyska arbetslösheten som en av de starkaste symbolerna för nedgången i öst. Från att ha haft full sysselsättning fram till återföreningen, uppvisar öst år 2000 en arbetslöshet mellan 10 och 30 %. Den omintetgjorda ekonomin alstrar inga eller ytterst få jobb, trots avregleringar, massiva subventioner, lägre löner och längre arbetstider än i väst. En strid ström arbetssökande östtyskar, i synnerhet unga, går mot väst och utarmar öst på human-kapital (Brain-drain). Denna utveckling avfolkar östra Tyskland på ett dramatiskt sätt. På ett par år har småstäder i vissa fall förlorat en tredjedel av sin befolkning och de befolkas främst av äldre, inte yrkesverksamma människor. I de större

städerna föredrar de, som har jobb och möjlighet att bo kvar i öst, att flytta ut på landet. I de stora typiska hyreskomplexen från DDR – tiden, som en gång var hett eftertraktade, står varannan lägenhet tom och förfaller. De sociala problemen i anknytning till dessa växer. Uppbyggnadsprojektet blir i detta avseende ett rivningsprojekt, då i runda tal en million lägenheter måste rivas i öst. (*Der Spiegel* 2000 nr. 18 s. 74-78, nr. 41 s. 88f.)

År 2005 följer en rad artiklar i *Der Spiegel* om enhetens pris och den rådande baksmällan. Den årliga genomsnittliga nettotransfereringen av 90 miljarder Euro från väst till öst har kommit att påverka hela den tyska ekonomin. Även arbetslösheten i väst har stigit om än alls inte i närheten av den i öst. De skuldtunga förbundsländerna, där Bremen och Berlin har mest skulder, och Sachsen och Bayern har minst, är nu tvungna att prioritera sin verksamhet, med stängda skolor och indragen välfärd som följd. (*Der Spiegel* 2005 nr. 14 s. 38-41, nr. 44 s. 32f.)

Trots skuldbördan drar en våg av prestigebyggen genom forna öststäder. Magdeburg, Halle, Leipzig och Dresden vill alla ha nya moderna fotbollsarenor, som vore bröd och skådespel sista utvägen att hålla befolkningen vid någorlunda gott mod. Av fruktan för avundsjuka i väst hålls prislappen för byggena hemlig. (*Der Spiegel* 2005 nr. 14 s. 56f)

Enhetens pris har satt sina spår både i väst och öst och effekterna av den höga arbetslösheten, i synnerhet i öst, har enligt vissa lett till en proletarisering av människor, som saknar jobb och är beroende av statsbidrag, och inte känner sig delaktiga i samhällsprocessen. Indignationen mot den uppståndna otryggheten, som sjunger neoliberalismens lov, är stor hos människor i öst och välfärdsinskränkningarna väcker missnöje i väst. (*Der Spiegel* 2005 nr. 22 s. 102-110)

År 2005 har enhetens politiska och ekonomiska implikationer betecknats som kris och målet om lika levnadsstandard i öst som i väst har på kort sikt getts upp. Den kollektiva rådlösheten bland politiker och folk måste brytas. Detta skall ske genom att stärka redan starka regioner i öst, medan övriga landsändar kommer att få känna av än mer nedskärningar. Ett krispaket kommer med säkerhet att innehålla åtgärder för att minska arbetslösheten i öst och utvandringen därifrån, samt handlingsprogram för att öka entreprenörsandan och den ekonomiska tillväxten. Det västliga finansiella understödet måste oroande snart bära frukt och minskas, eftersom skuldbeläggningen redan är kritiskt hög. På dessa punkter är enigheten mellan partierna stor. Det specifika tillvägagångssättet är dock inte känt. (*Der Spiegel* 2005 nr. 36 s. 84-91)

4.1.2 Ekonomiska framsteg som skett sedan återföreningen

Som det framgår av ovan finns det många aspekter av återföreningen som inte fallit ut på bästa sätt. Emellertid får man inte glömma ljuspunkterna, som övergången i en marknadsekonomi inneburit i öst. För den som har en fast anställning och inkomst är den materiella standarden betydligt högre än före återföreningen och den nya marknaden och subventionerna har medverkat till förbättrad infrastruktur, restaurerad bebyggelse och större miljöhänsyn. Även om subventionerna från väst ofta varit missriktade, kontraproduktiva och kostsamma för skattebetalarna, finns det exempel på industrier och projekt som uppnått hög produktivitet och konkurrenskraft. Ett exempel är den tunga varvsindustrin i öst, som tack vare subventioner och konstruktiva investeringar, blivit en av de modernaste och mest

produktiva i världen. Varvsindustrin är emellertid en av få kärnverksamheter i öst som produktivitetmässigt gått om motsvarigheten i väst, redan fem år efter återföreningen. (*Der Spiegel* 1995 nr. 33 s. 66-68)

En annan bransch som uppvisar tecken på att kunna stå på egna ben är verkstadsindustrin, som genom nischning och specialisering lyckats med att konkurrera med sina rivaler i väst. (*Der Spiegel* 2005 nr. 46 s. 75f)

Det kanske bästa exemplet på en framgångsrik industri, som levt upp till förväntningarna om "blomstrande landskap", som Helmut Kohl utlovade vid återföreningen, är mikroelektronikindustrin i Dresden, som blivit ett europeiskt svar på Silicon Valley. Här har klusterbildningen mellan forskning och industri för en gångs skull fungerat, mycket tack vare att det här sedan tidigare fanns en jordmån för forskning och utveckling, som föll investerande företag i smaken. (*Der Spiegel* 2005 nr. 36 s. 84-91)

Förutom den nämnda utvecklingen inom tung-, tillverknings- och high-techindustri har även turist och rekreationsnäringen flyttat fram positionerna genom bland annat ett gigantiskt projekt, som avser att omvandla en del av de gamla öppna brunkolsgruvorna i öst till ett angenämt sjölandskap. Detta skall skapa arbetstillfällen och främja ekonomin i öst, men är kanske framförallt av stor symbolisk betydelse. (*Der Spiegel* 2005 nr. 26 s. 56f)

Slutligen förefaller också den västliga dominansen av politiken, som tätt har samverkat med ekonomin, ha brutits, i och med valutgången hösten 2005, då de två politiskt viktigaste posterna i landet, ordförandeposterna i de två största partierna CDU och SPD, besatts av de före detta östtyskarna Angela Merkel och Matthias Platzeck. Kanske kan deras östtyska bakgrund utgöra en ny plattform, med bättre förutsättningar att lösa problemen för den tyska ekonomin. Många sätter hopp till deras pragmatism och jämfört med sina västkollegor, bredare ideologiska erfarenheter. (*Der Spiegel* 2005 nr. 45 s. 24-39)

4.2 Ostalgi

Efter att ha behandlat den fysiska utvecklingen i ekonomiska och politiska termer angående återföreningen i förra avdelningen, skall vi i denna avdelning ta fasta på de mer subjektiva föreställningarna hos östtyskar sedan återföreningen. I detta sammanhang är ett begrepp, Ostalgi, centralt. Ostalgin syftar på en form av nostalgi, hos de före detta östtyskarna, för deras svunna stat och dess egenskaper och yttringar. För att tala i Smiths termer handlar ostalgin om en kultur bestående av myter, minnen, värderingar, språk och institutioner från den östtyska staten, som lever kvar i östtyskars medvetande och som gör östtyskar till en relativt distinkt och särpräglad grupp med en egen identitet.

Så snart de första överrumplande åren efter återföreningen genomlevts, blev det möjligt för östtyskarna att i högre grad reflektera över sin nya vardag och sätta den i perspektiv med det samhälle, som så abrupt hade undanröjts. Med tanke på de ekonomiska förändringarna, både goda och dåliga är det inte förvånansvärt att östtyskarna kom att utveckla en sorts hatkärlek, nostalgi, till livet som hade utspelat sig i Östtyskland.

I en undersökning genomförd på uppdrag av *Der Spiegel* 1995, var det bara på två av nio punkter, som det återförenade Tyskland var bättre än DDR, enligt de östtyskar som svarat på frågorna. Dessa var levnadsstandarden och den vetenskapliga utvecklingen. Övriga sju punkter, som vägde till DDR:s fördel var:

kriminaliteten, kvinnans jämställdhet, den sociala säkerheten, skolutbildning, yrkesutbildning, hälsovård och bostadsförsörjning. Bland dessa punkter märker vi speciellt två grundläggande drag, som många östtyskar uttrycker saknad efter i det nya samhället och det är social säkerhet/trygghet och jämställdhet. En stor majoritet anser mot denna bakgrund även att det socialistiska systemet inte alls kan fördömas, utan att det var politikerna som inte lyckades med att förverkliga de socialistiska idéerna. En ännu större andel (83%) i undersökningen vill dock inte ha återföreningen ogjord, även om den mentala muren stadigt växer enligt en något mindre majoritet (67%). (*Der Spiegel* 1995 nr. 27 s. 40-52)

Ostalgin har, enligt flera artiklar i *Der Spiegel*, de senaste åren tilltagit och medierna där den kan få spelrum är i stort obegränsade. Redan 1995 skildrades bland annat, i *Der Spiegel*, hur den geografiska mittpunkten för det forna Östtyskland återupprättats och återigen blivit en vallfärdsort för ostalgiker. Efterfrågan på östtyska livsmedel var en annan ostalgisk företeelse, liksom musik, film och nöjesliv, där till exempel öst-disco arrangeras för att ge folk en chans att återuppleva känslan av att dricka och dansa på ett så gott som östtyskt dansställe. (*Der Spiegel* 1995 nr. 27 s. 54-64)

2000 ägnades en lång artikel om hur förekomsten av litteratur, som befattar sig med forna östtyska miljöer och förhållanden ökar, skrivna av både väst och östtyskar. För många författare förefaller det vara ängslan och ovissheten om framtiden, som lett dem till att hänge sig åt en tid, som på många sätt står i bjärt kontrast till dagens samhälle och som på ett något ironiskt sätt har blivit chic. I de litterära verken blir DDR återigen häpnadsväckande levande, alltmedan de omedelbara spåren i verkligheten tynar bort. (*Der Spiegel* 2000 nr. 42 s. 162-168)

Ett annat medium där DDR i allra högsta grad är levande är Internet, där man kan söka sig fram under olika kategorier och finna material om alltifrån Stasi (säkerhetstjänsten) och muren till mer vardagliga angelägenheter som östtysk humor och sällskapssånger. Kommersen med typiska östtyska produkter är omfattande. För många forna östtyskar går livet vidare i en västeuropeisk tappning och de flesta är glada för det, samtidigt som de vill hålla sina minnen och den östtyska geisten levande. (*Der Spiegel* 2000 nr. 41 s. 70-73)

4.3 Den nationella gemenskapens kvarvarande splittring i öst-väst

I de två föregående avdelningarna har det framgått att det ekonomiska läget och förutsättningarna skiljer sig åt mellan öst och väst i Tyskland och att de forna östtyskarna mentalt ännu inte släppt taget om den stat de en gång levde i. I denna avdelning skall vi ytterligare gå in på vilka företeelser det är som på något sätt undergräver en gemensam tysk nationell identitet.

I fallet Tyskland, sedan återföreningen, är således de utrikespolitiska problemen, som funnits tidigare, i princip lösta, beträffande territorium och statens suveränitet. Emellertid är det den så kallade inre enheten av nationen som gäcker staten.

1995 var det till exempel, enligt *Der Spiegel*, uppenbart hur stor skillnaden i livsstil och värderingar mellan öst- och västtyskar var, vilket berodde på en fyrtioårig skiljd kultur, som till stor del bottnade i två olika samhällssystem, där det ena betonade solidaritet och det andra konkurrens.

Livsstilskillnaderna var så pass djupt rotade att det gick att uppfatta olika dygnsrytmer, där östtysken gick upp och lade sig tidigare än sin västlige kusin. Gruppkillnaderna tog sig också uttryck i umgänget, där exempelvis östtysken var mer förtrolig och personlig, med spontana hembesök och inte lika strikt som västtysken med att skilja på jobb och fritid. Antagandena om den narcissistiske Wessin och gruppmänniskan Ossin stämde, enligt *Der Spiegel*, ofta väl överens med verkligheten och skapade ofta missförstånd och konflikter mellan grupperna. (*Der Spiegel* 1995 nr. 29 s. 50-53)

År 2000, tio år efter återföreningen, var den inre enheten, enligt *Der Spiegel*, ännu långt från fulländning och det föreföll som att otillfredsställelsen bland öst- och västtyskar med sina nya landsmän var ömsesidig och att grupperna stod längre från varandra än vid återföreningen. 65 % av Wessies respektive 70 % Ossies var positiva till återföreningen, medan 21 % Wessies respektive 19 % Ossies var negativa. Opinionsundersökningen visar att majoriteten Wessies och Ossies var tillfreds med återföreningen, men att en förhållandevis stor minoritet på båda sidor hade betänkligheter angående återföreningen. På frågan om vad som skulle kunna ha gjorts bättre vid återföreningen, motsatte sig Wessies de ekonomiska reformerna starkast (valutautjämnning och löner etc.), medan Ossies allra mest var emot att det nya Tyskland inte fått någon ny konstitution, utan bibehöll den västtyska. Detta utfall visar att den ekonomiska utvecklingen varit viktigare för Wessies än för Ossies och att symboliken i att behålla den västtyska konstitutionen märkbart manifesterar östtyskarnas utanförskap i den nya staten, som över en femtedel av dem kallar antingen Östtyskland, De nya länderna eller Ex-DDR, istället för Tyskland eller förbundsrepubliken. (*Der Spiegel* 2000 nr. 40 s. 30-33)

En annan företeelse, som påverkar enhetskänslan i Tyskland är den av traditionen starka regionala prägel, vilken inte minst kommer till uttryck i medievärlden, där det finns en rad av olika lokala radio- och TV-sändare, tidningar och tidskrifter, som värnar om sin egen bygd. I samband med tidningsläsandet finns det uppgifter om hur en illustrerad tidning (*Super Illu*) seglat upp som den mest lästa bland östtyskar (17 %), mycket på grund av att den håller fast vid uppdelningen öst-väst i sina reportage och ofta behandlar östliga teman. Intresset från västligt håll förefaller obefintligt. (*Der Spiegel* 2000 nr. 40 s. 58)

På det strikt politiska planet har det inför det tyska parlamentsvalet, hösten 2005, visat sig hur de östtyska väljarna skiljer sig från de västtyska. *Der Spiegel* ger bilden av att Östtysken är betydligt mer vankelmodig i sina val, med svagare koppling till partier, i avsaknad av en klassisk politisk miljö och oftare soffliggare. Bland östtyskar är dock det nybildade vänsterblocket den starkaste politiska grupperingen (29 %), vilket bland annat kan uttolkas som en protest mot den bedrivna politiken av de i väst dominerande partierna SPD och CDU/CSU. Emellertid följer CDU/CSU (28 %) och SPD (27 %) tätt efter, möjligen som en följd av att även före detta Östtyskland omfattas av en ökande ekonomisk och politisk differentiering, med vinnare och förlorare. Till skillnad från vad den vanliga stereotypen visar av östtysken, som ekonomisk förlorare, lat och nostalgiker, finns det, enligt *Der Spiegel*, även östtyskar, som är flitigare, mer mobila, risktagande och mer moderna än många i väst. Exempelvis producerar storjordbruken i öst effektivare än i väst, och öststudenten studerar i snitt snabbare än väststudenten, liksom arbetaren i öst jobbar längre än den i väst.

Att den vänstra falangen ändå är så mycket starkare i öst än i väst bör hänga ihop med den, under fyrtio år, skiljda socialiseringen av den västtyska respektive östtyska befolkningen, bland annat därför att det inte enbart är östliga ekonomiska förlorare som röstar på vänstern. Dock faller den politiska agendan som vänstern står för, i god jord hos de många pensionärer och långtidsarbetslösa, som har sin hemvist i öst.

Slutligen bör vi dock understryka att Wessies är mer skeptiska till återföreningen än Ossies, då 46 % av Wessies anser att återföreningen inneburit fördelar för Tyskland, jämfört med 66 % Ossies, och 44 % Wessis anser att nackdelarna är övervägande, jämfört med 25 % Ossies. Dessa empiriska data kan direkt översättas i en svårbemästrad inre enhetsprocess, med en rådande spricka mellan minoritetsbefolkningen i öst (17 milj) och den överväldigande majoriteten i väst (63 milj). (*Der Spiegel* 2005 nr. 34 s. 28-35)

4.4 Den nationella gemenskapens sammanhållande särdrag och symboler

Den stora ekonomiska kraftansträngningen, som den tyska staten har gjort sedan återföreningen, har syftat till att bygga upp den östra delen av landet och minska klyftan mellan öst och väst, bland annat genom subventioner och stora infrastrukturella satsningar. En stor del av investeringarna har gått till att främja den tyska nationella identiteten och nationen. För detta avseende har det gjorts klart vilken sorts tysk identitet det är som har varit av intresse att stödja. Det Tredje Rikets destruktiva sidor skall inte längre prägla identiteten och de fyrtio åren av socialistiskt styre i Östtyskland skall i möjligaste mån överbryggas. Istället är det tiden fram till och med den wilhelminska eran, som skall lyftas fram och ligga till grund för återskapandet av en genuin, solidarisk nationell identitet, där den nationella diskontinuiteten dämpas. Detta framgår av de *Der Spiegel*referat som jag tagit del av, av vilka några presenteras i denna avdelning.

Beslutet att återupprätta Berlin som rikets huvudstad är bara ett exempel på hur de nationella tongångarna varit. Till exempel sade CDU ministern Wolfgang Schäuble 1995 att flytten från Bonn till Berlin inte handlade om flyttkostnader eller arbetsplatser, utan om Tysklands framtid, och den ligger i Berlin. (*Der Spiegel* 1995 nr. 43 s. 50f)

Enhetskanslern Helmut Kohl hade Berlin som sitt skötebarn och hans vision vittnade om historiska, traditionella och kulturella hänsynstaganden. Han menade att Berlin, som varit i centrum för många händelser under olika epoker i världshistorien, bland annat som brännpunkt för Tysklands och världens delning under kalla kriget, är och förblir symbol för tyskarnas vilja till enhet och frihet. Vidare ansåg han, att vid sidan om det dagliga politiska arbetet, är det viktigt att symbolerna blir tydliga. Historien tjänar som andlig konstruktion och beträffande Berlin finns det ingen annan tysk stad, med dess myter och legender, som bättre iscensätter historien för politiska ändamål. (*Der Spiegel* 1995 nr. 43 s. 76, 80)

Den historiskt stödda nationella identiteten går även att komplettera med att bokstavligen talat bygga upp nya symboler på relativt historielösa platser, som till exempel Potsdamer Platz, tidigare ingenmansland, i Berlin. På detta supermoderna område, med kontorsbyggnader och nöjespalats finner den verkliga föreningen mellan öst- och västtyskar rum. Gemenskapen är framåtblickande och tan-

gerar den tyska nationens moderna inslag, men de nationella historiska attributen finns även där i form av namn på gatu- och affärsskyltar, exempelvis Marlene Dietrich Platz, Billy Wilder's och Kaisersaal. (*Der Spiegel* 2000 nr. 40 s. 60f)

En stor möda har det för den tyska staten varit att restaurera och rekonstruera historiska byggnader i forna Östtyskland, som har betydelse för den tyska gemenskapen. De flesta östtyska städerna har fått de kvarstående historiska kvarteren restaurerade och i vissa fall, som i Dresden, har nya kvarter rekonstruerats för att återskapa och förtydliga det historiska tyska arvet. I Dresden blev återuppförandet av den sönderbombade Frauenkirche kronan på verket för det nationella projektet i den staden. I andra städer är det monument och byggnader som uppförs, för att hylla någon av alla tyska historiska kulturpersonligheter som finns, exempelvis - Schiller, Goethe, Bach, Wagner. (*Der Spiegel* 2005 nr. 43 s. 148-151)

Ett annat exempel på hur det tyska identitetsskapandet har gått hand i hand med utvalda nationella symboler, är planerna på att återuppbygga det, av DDR-regimen rivna, kejserliga slottet i Berlin, på den plats där Palast der Republik (DDR:s parlamentsbyggnad) står. Om så inte hela slottet kan byggas, så åtminstone fasaderna. (*Der Spiegel* 1995 nr. 43 s. 86) Analysen av detta handhavande är att den nuvarande tyska regimen hellre ser nationella symboler av mera klassiskt slag än av kommunistiska byggnader, som minner om den tyska nationens delning.

En av de mest nationalistiska symbolerna och ceremonierna, nationaldagen, har i Tyskland blivit dagen för den tyska återföreningen, som varje år högtidligt firas i hela landet, med finansiellt stöd av staten och förhållandevis stor uppslutning av både väst- och östtyskar. (*Der Spiegel* 1995 nr. 41 s. 30f)

Nationaldagsfirandet, som är en form av den för nationen viktiga gemensamma offentliga masskulturen, kompletteras i det återförenade Tyskland av en mängd andra. Till exempel finns det åtskilliga festivaler och galor, som lockar folk både i öst och i väst. Kanske är det emellertid idrotten, som effektivast utjämnar meningsskiljaktigheterna och bäst tillgodoser den inre enheten med substans. Sporten har länge varit av vikt för det tyska folket, både i väst och i öst, och i dessa sammanhang är det fritt fram för östtysk liksom västtysk att hävda sig. Åtskilliga före detta östtyskar har varit framgångsrika på internationell nivå sedan återföreningen och väckt stolthet hos alla sorters tyskar, för den gemensamma nationen. Sportsliga framgångar för landet stärker inte bara den nationella identiteten hos utövarna, utan också hos dem av befolkningen som lever med sitt lag, oavsett om det gäller herrfotboll, damvolleyboll eller Formel 1. Inramningen, vid eventuell seger, med den uppdaterade nationalsången (Das Deutschlandslied), känns efter återföreningen hos de flesta som en naturlig ceremoni. (*Der Spiegel* 2000 nr. 40 s. 52f, 90f)

4.5 Mångtydig bild av tysk nationalism

Utvecklingen av en gemensam tysk identitet efter återföreningen är på inget vis entydig, vilket framgår efter min genomgång och analys av artiklar publicerade i *Der Spiegel* under åren 1995 till 2005. Det finns tecken som talar för en förhållandevis enhetlig tysk nation och det finns tecken som vittnar om klyftor mellan före detta öst- och västtyskar, både materiella och mentala.

Genom att återknyta till Smiths teori kan vi tydligare uppfatta det nationalistiska läget i Tyskland.

Som Smith framhäver återfinns nationalism, utöver den ideologiska grundstommen, på ett politiskt-, ekonomiskt-, socialt- och brett kulturhistoriskt samhällsligt plan. I det tyska fallet är det politiska planet relativt oproblematiskt, eftersom doktrinen som reglerar och legitimerar staten Tysklands relationer med andra stater är accepterad. De nationella svårigheterna vid betraktandet av det tyska samhället uppstår emellertid ekonomiskt, socialt och kulturellt.

Der Spiegel illustrerar ett antal motriktade samhällsliga krafter och klyftor, som påverkar den tyska nationen och nationella identiteten på skiftande sätt. Ekonomiskt och socialt förefaller Tyskland ännu vara i en uppbyggnadsfas, då det ännu inte finns fullt rikstäckande homogeniserande strukturer av nationen. Den ekonomiska och sociala klyftan, öst-väst, är påfallande. Incitament till utjämning finns, men tycks inte råda stor bot på exempelvis arbetslöshet, utflyttning och sociala problem. Många östtyskar känner sig exkluderade från samhället på grund av en form av proletarisering, samtidigt som västtyskar eventuellt får vänja sig vid en lägre levnadsstandard till följd av skuldsatta förbundslander.

För att stärka den nationella enheten och deltagandet i samhällslivet, och för att främja en anda av nationell solidaritet, förekommer det flera nationsbyggande projekt i Tyskland, som Der Spiegel visar. Dessa kan ta form av offentliga masskulturer såsom nationaldagsfirande och mediagalor, eller kulturella projekt, som syftar till att återskapa historiska arv av olika slag. De nationsbyggande projekten är en del av vad Smith kallar nationella attribut och nationalistiska kulturer och utgör, som de tidigare avsnitten i denna avdelning visat, en stor del av det tyska samhällslivet.

Min uppfattning är att den nationalistiska kulturen har påverkat den tyska nationella identiteten positivt sedan återföreningen. På ett eller annat sätt känner sig den övervägande delen forna öst- och västtyskar inkluderade i en tysk gemenskap. Dock är det så som Der Spiegel visat att både öst- och västtyskar i vissa avseenden, beroende på annorlunda föreställningar, minnen och värderingar känner att de inte har så mycket gemensamt och ifrågasätter enhetens pris.

Analysen av artiklarna hämtade från Der Spiegel ger en mångskiftande bild av hur enad och stark den tyska nationen och nationella identiteten kan tänkas vara.

Mitt intryck är dock att en grundläggande identifiering med en tysk nation och gemenskap finns hos medborgarna i det återförenade Tyskland. Förekomsten av meningsskiljaktigheter mellan öst- och västtyskar förefaller att inskränka sig till nostalgi och allmänt missnöje med materiell standard.

Av de egenskaper som Smith listar, som är av betydelse för den nationella identiteten, är det i princip historiska minnen och eventuellt masskulturen, som är olika i vissa avseenden för öst- respektive västtyskar. Dock går det inte att reducera nationell identitet till ett enstaka element, utan man är tvungen, så som Smith ser det, att ta hänsyn till nationella identiteters många sidor och tröga förändringsprocess. I det tyska fallet får man av denna anledning anta att skillnaden i nationell identitet mellan öst- och västtyskar, i takt med samhällsutvecklingen, kommer att försvinna.

5. Avslutande diskussion och slutsatser

Smiths teori innehåller många olika aspekter av begreppen nationalism, nation och nationell identitet, som är relevanta att ha kännedom om vid analys av, i det här fallet, den tyska nationens utveckling och aktuella status.

Utifrån vad Smith kallar etnisk gemenskap, via den nationsbildande dynamiken till dagens nation, framgår det hur komplext förloppet är kring nationella identiteter, inte minst i det tyska fallet, som har kännetecknats av historisk diskontinuitet.

Emellertid har det tack vare operationaliseringen av Smiths begrepp gått att konstruera en förhållandevis solid grund för de skiftande faktorerna, som omger den nationalistiska vetenskapen. Smith poängterar nationens historiska ursprung, som bottnar i olika former av symbolik och ceremonier. Dessa har i många fall, redan under tidigt skede, uppstått till följd av instrumentella åtgärder av olika samhällskikt, företrädesvis de övre. Den etniska gemenskapen, liksom den nationella är ständigt föränderlig, dock utan att gruppen och dess medlemmar förlorar sin gemensamma tillhörighet. Denna dynamik är enligt Smith en central paradox, som i stor utsträckning beror på sociala och psykologiska faktorer. Därför är det av vikt att se till den etniska och nationella överlevnadens subjektiva element, som exempelvis minnen, normer och traditioner.

Nationalism är en ideologi av nationen såväl som en rörelse, där autonomi, broderskap och historia är väsentligt, och en mångfacetterad samhällskultur. Samhällskulturen har bland annat en fostrande funktion för medborgarna, som talar till folks hjärtan och får människor att identifiera sig med en nation. Denna nationalistiska kultur vilar som vi sett på olika förutsättningar; ramverk, bas och bärare och lateral och vertikal etnisk gemenskap. Beroende på sammansättning kan nationen vara mer eller mindre etniskt betingad. I det tyska fallet har vi i den första analysdelen sett att den tyska nationen är sprungen ur en etnisk nationalism.

Som vi har erfarit i analysdel ett, går det att spåra en form av etnisk gemenskap i Centraleuropa under 14-1500-talet, som ligger till grund för den tyska nationen. Den etniska gemenskapen var på detta tidiga stadium mest kulturell, religiös och språklig, men utgjorde ändå en etnisk kärna. Vägen från etnisk kärna till nation, stämmer inte riktigt överens med Smiths identifiering av antingen ett lateralt eller vertikalt förlopp, utan jag tolkar det som att det tyska fallet visar prov på bådadera.

När emellertid den tyska politiska föreningen tog form under 1800-talet, kännetecknades den av alla nationalistiska sidor nämnda av Smith. Den tyska nationella drivkraften var stark och ledde till en snabb utveckling av samhället. Kongruensen mellan stat och nation var god fram till andra världskriget, trots det nationella bortfallet av Österrike.

Därefter följde den andra epoken av en delad tysk nation. Denna abrupta förändring av samhället skulle naturligtvis ha sina följder, men vilka?

Villkoren i de två diametralt olika samhällena och staterna var inte att jämställa och tiden av separering, två till tre generationer, skulle ha kunnat mynna ut i bildandet av två distinkt olika oförenbara grupper, om nationsbyggandet helt och

hållet utgjordes av instrumentella och konstruerande faktorer. År 1990 införlivades emellertid Östtyskland i Västtyskland och blev formellt ett enat Tyskland. Återföreningen har inneburit en stor samhällelig förändring för både öst- och västtyskar, men det är framförallt för östtyskarna, som en fullständigt politiskt, ekonomiskt och socialt främmande värld har öppnat sig.

En slutsats jag dragit är att återföreningen, med tanke på de omvälvande förändringarna, som skett därefter, analyserade i kapitel fyra, aldrig varit möjlig om det inte funnits ett starkt kitt mellan öst- och västtyskar på grund av deras ursprungliga etniska gemenskap och samverkan fram till 1945. Den första epokens innehåll av utvecklingen av en tysk etnisk kärna, via både lateral och vertikal etnisk gemenskap till en tysk nation, förefaller att ha större relevans för den tyska nationella identiteten än den andra epokens fyrtioåriga delning av den tyska nationen. Även om Öst- och Västtyskland formade sina respektive befolkningar i helt annan anda och kultur, under en inte helt oansenlig tidsperiod, är slutsatsen den att det inte var tillräckligt för att skapa två nya nationer och övertrampa den föregående.

Den tyska återföreningen, som trots allt möjliggjorts, stöder Smiths syn på nationell identitet och dess mångformighet, att man inte artificiellt, fort och lätt kan framkalla en ny nationell identitet hos befolkningen i en stat.

De väst- och östtyska staterna valde olika ideologiska vägar och försökte legitimera sig med olika medel, vilket höll i fyrtio år. Sedermera föll den statliga fasaden och legitimiteten urholkades i Östtyskland och de fyrtio åren av en konstruerad östtysk nationell identitet ersattes av en gemensam öst- och västtysk. Den återförenade nationen samlades, som vi sett i analysdel två, kring minnen, symboler och traditioner daterade till den första epoken, samtidigt som staten sedan återföreningen har konstruerat nya tyska ideal på instrumentellt vis.

Den tyska nationella identiteten påverkas således både av ursprungsrelaterade och instrumentella, konstruerade ideal och symboler.

Med tanke på det tyska fallets dramatiska förändringar, från den nationella rigorösa kulturen, till en i vissa fall total desillusionering i de två artificiella efterkrigsstaterna, till dagens återgång till en nation och stat, som förefaller att långsamt finna en väg fram, bör den tyngre faktorn till nationsskapande vara ursprungsrelaterad. Det förefaller som att de subjektiva elementen från den första epoken, i form av bland annat minnen, symboler och myter för de flesta tyskar betyder mer än de associationer som finns till den andra epoken.

De starka krafter, ekonomiska och politiska, som har härskat sedan återföreningen och som syftat till att, på instrumentell och konstruerad väg, återskapa en nationell enhet, har emellertid också underlättat en utjämning mellan de två delade grupperna, samtidigt som misräkningarna i återföreningsprojektet har verkat i motsatt riktning. Som analysdel två har visat, har återföreningsprojektets företrädare medvetet valt att framhäva symboler och minnen från den första epoken, då den tyska etniska gemenskapen och nationen inte var behäftad med negativa politiska och historiska associationer, som de nazistiska och kommunistiska. Det rika tyska kulturella arvet har således varit till gagn för återföreningsprojektet och den tyska nationella identiteten.

Hade inte den tyska kulturen och ursprunget varit så pass utpräglade i historien och den tyska ekonomin så resursstark, är jag tveksam till en lyckosam återförening. Under så många år har nu nämligen den östra delen av Tyskland varit utarmad och i linje med Hechters teori om inhemsk kolonialism, som orsak till separatism, borde en ökande misstro mellan folkgrupperna kunna leda till

autonomiska strävanden hos minoriteten i öst. Detta förefaller emellertid inte vara fallet, vilket skulle kunna tyda på, som Smith anser, att etnisk och nationell lidelse väger mer än ekonomiska intressen och standard. Majoriteten tyskar, i öst och väst, ser sig som en nation även om till exempel östtyskar i många frågor visar tecken på att fullgöra en distinkt särskild grupp från väst.

Den tyska nationella identiteten är, beträffande öst- och västtysk splittring, på väg att enas kring fler och fler gemensamma värden. Framför allt kring de värden som är viktiga för den nationella sammanhållningen, de patriotiska värdena. Det är värden som inkluderar människor oavsett social klass och ekonomisk standard och som väcker lidelse och stolthet hos medborgarna för den gemensamma nationen i till exempel politiska, ekonomiska, kulturella eller sportsliga sammanhang. De motsättningar som återstår antar jag, med fog i texten, inte hota nationen som helhet, utan kommer på längre sikt, inom två till tre generationer, att försvinna. Utvecklingen härvid beror dock i hög grad på hur ekonomin i öst hinner ikapp den i väst.

I dagens moderna samhällen förutsätts en viss mångfald, där det ges utrymme för avvikande åsikter och som i det tyska fallet en viss nostalgi och skiftande personliga bakgrunder och minnen, så länge de mest elementära lojaliteterna till staten upprätthålls.

För framtiden ligger det i statens intresse att behärska denna balansgång och angående Tysklands möjligheter att lyckas med detta, förefaller förutsättningarna, tack vare den politiskt och ekonomiskt starka staten, och den välgrundade historiska kulturen, inte vara sämre än för någon annan västlig stat.

6. Referenser

Litteratur

- Alter P. 2000 *The German Question and Europe*. New York: Oxford University Press.
- Anderson J. 1999 *German Unification and the Union of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Behrend H. (Edited) 1995 *German Unification: The Destruction of an Economy*. London: Pluto Press.
- Childs D. 2001 *The Fall of the GDR*. Harlow, England: Pearson Education Ltd.
- Ekman J. 2001 *National Identity in Divided and Unified Germany – Continuity and change*. Örebro: Universitetsbiblioteket.
- Fulbrook M. 1998 *Tysklands historia*. Lund: Historiska media.
- Gagliardo J. 1991 *Germany under the Old Regime, 1600-1790*. London & New York: Longman.
- Herf J. 1997 *Divided Memory – The Nazi Past in the Two Germanys*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jarusch K. H. 1994 *The Rush to German Unity*. New York: Oxford University Press.
- Kolinsky E. & Van der Will W. (Edited) 1998 *Modern German Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lundquist L. 1993 *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Maier C. S. 1988 *The Unmasterable Past – History, Holocaust and German National Identity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mckay H., Buckler E. 2000 *A History of World Societies*. Boston & New York: Houghton Mifflin Company.
- Parkes S. 1997 *Understanding Contemporary Germany*. London & New York: Routledge.
- Pinkert E. U. (Edited) 1998 *Deutschlands "innere Einheit": Traum oder Alptraum, Ziel oder Zwangsvorstellung?*. München: Wilhelm Fink Verlag.

Schulze H. 1998 *Kleine deutsche Geschichte*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

Smith A. D. 1995 *Nations and nationalism in a global era*. Cambridge: Polity Press.

Smith A. D. 1991 *National identity* London: Penguin Books Ltd.

Smith A. D. & Hutchinson J. (edited) 1994 *Nationalism*. Oxford & New York: Oxford University Press.

Smith A. D. 1998 *Nationalism and modernism : a critical survey of recent theories of nations and nationalism*. London & New York: Routledge.

Smith A. D. (edited) 1976 *Nationalist movements* London: The Macmillan Press Ltd.

Smith A. D. & Hutchinson J. (edited) 1996 *Ethnicity*. Oxford & New York: Oxford University Press.

Smith A. D. 1981 *The ethnic revival* Cambridge: Cambridge University Press.

Westerlund U. 1992 *Tyskland - mitt i Europa*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Öhlund U. & Andersson B. & Dahlgren H. (Red.) 1980 *Utbildning i de båda tyska staterna*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Özkirimli U. 2000 *Theories of nationalism : a critical introduction*. London: The Macmillan Press LTD.

Tidskrift/artiklar

Der Spiegel nr. 7 1995 s. 46-73.

Der Spiegel nr. 27 1995 s. 40-52, 54-64.

Der Spiegel nr. 29 1995 s. 50-53.

Der Spiegel nr. 33 1995 s. 66-68.

Der Spiegel nr. 34 1995 s. 34-38.

Der Spiegel nr. 41 1995 s. 30f.

Der Spiegel nr. 43 1995 s. 50f, 76, 80, 86.

Der Spiegel nr. 18 2000 s. 74-78.

Der Spiegel nr. 40 2000 s. 30-33, 52f, 58, 60f, 90f.

Der Spiegel nr. 41 2000 s. 70-73. 88f.

Der Spiegel nr. 42 2000 s. 162-168.

Der Spiegel nr. 14 2005 s. 32f, 38-41, 44, 56f.

Der Spiegel nr. 22 2005 s. 102-110.

Der Spiegel nr. 26 2005 s. 56f.

Der Spiegel nr. 34 2005 s. 28-35.

Der Spiegel nr. 36 2005 s. 84-91.

Der Spiegel nr. 43 2005 s. 148-151.

Der Spiegel nr. 44 2005 s. 32f.

Der Spiegel nr. 45 2005 s. 24-39.

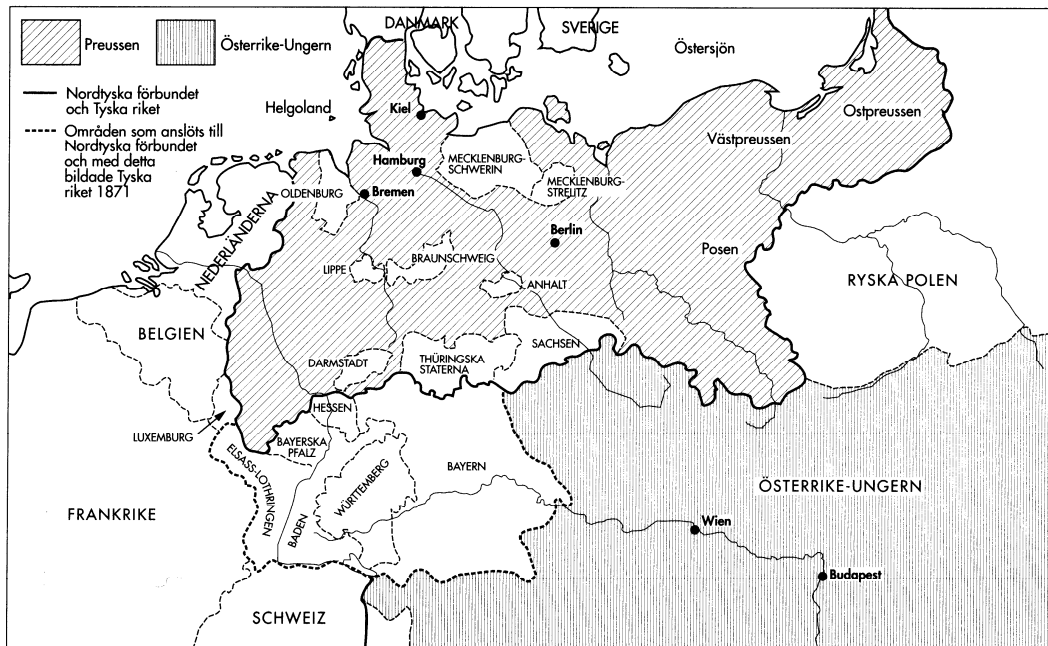
Der Spiegel nr. 46 2005 s. 75f.

Internet

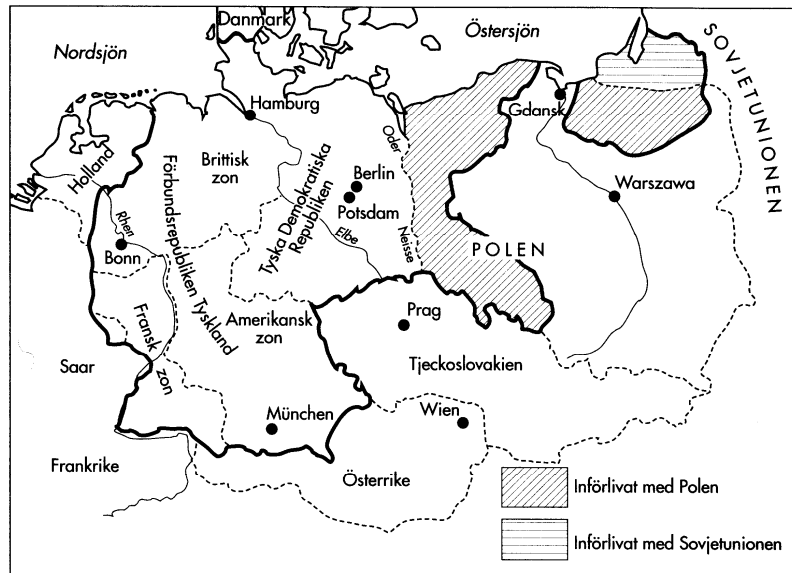
www.loc.gov/loc/lcib/9711/sommer.html (Theo Sommer) Internetsidan senast besökt den 12 december 2005.

www.pz-online.de(mediaforskning)

Bilaga: Tysklands geografiska förändringar 1871-1945

Tysklands enande 1867-71 (efter M Fulbrook: Tysklands historia).

Det delade Tyskland efter 1945 (efter M Fulbrook: Tysklands historia).